

Kocatepe İslami İlimler Dergisi

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt/volume: 7 • sayı/issue 1 • (Haziran/June): 1-36

DKAB Öğretmenlerine Göre Din Öğretiminde İslâm Düşüncesinde Farklı Yorumlar (Mezhep) Öğretimi Üzerine Nitel Bir Araştırma

*A Qualitative Research on Teaching Different
Interpretations in Islamic Thought (Sects) in Religious
Education According to RCMK Teachers*

Fatih ÇAKMAK

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri
Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı
Assist. Prof, Afyon Kocatepe University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and
Religious Sciences, Department of Religious Education
Afyonkarahisar/Türkiye

✉ fcakmak@aku.edu.tr orcid.org/0000-0002-0333-3834

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 13.02.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 29.05.2024

Yayın Tarihi / Published: 15.06.2024

Atıf: Çakmak, Fatih. "DKAB Öğretmenlerine Göre Din Öğretiminde İslâm Düşüncesinde Farklı Yorumlar (Mezhep) Öğretimi Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/1 (Haziran 2024), 1-36. <https://doi.org/10.52637/kiid.1436281>

Cite as: Çakmak, Fatih. "A Qualitative Research on Teaching Different Interpretations in Islamic Thought (Sects) in Religious Education According to RCMK Teachers". *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 7/1 (June 2023), 1-36. <https://doi.org/10.52637/kiid.1436281>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid> • kiid@aku.edu.tr

© Fatih ÇAKMAK | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0
(CC BY-NC) International License

DKAB Öğretmenlerine Göre Din Öğretiminde İslâm Düşüncesinde Farklı Yorumlar (Mezhep) Öğretimi Üzerine Nitel Bir Araştırma

Öz

Dinler tarihi bütün büyük dinlerde bir tür mezhepleşme olgusunun varlığını ortaya koymaktadır. Mezhep, farklı anlayış ve uygulamaları içeren sosyal bir karaktere sahip olan dinin toplumdaki tezahürüdür. Bu kural İslâm dini için de geçerlidir. Buna göre İslâm toplumlarında inanç, ibadet, anlayış ve yaşam biçimi gibi birçok alanda farklılaşmalar söz konusudur. Bu farklılaşmalarda siyasi, içtimai, iktisadi, tarihî, kültürel, coğrafi vb. sebepler etkili olmuştur. Ayrıca bu farklılaşmalar, geçmişte ve bugün Müslüman toplumlar içerisinde bazı sorunların yaşanmasında önemli bir sebeptir. Bu noktada asıl sorunu mezhebin dinin yerine konulması, dinle özdeşleştirilmesi olarak ifade edebiliriz. Hâlbuki mezhepler beşerî oluşumlardır. Din anlayışındaki farklılaşmaların kurumlaşması sonucu ortaya çıkmışlardır. Hiçbir mezhep dinle özdeşleştirilemez. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersi ülkemizde tüm bireylerin zorunlu olarak aldığı bir derstir. Birey ve toplum hayatı düşünüldüğünde din eğitimi ve öğretiminin gerçekleştiği önemli bir araçtır. Buna göre DKAB dersi bireyin ve toplumun din eğitimi ihtiyacını karşılamak zorundadır. Mezhep olgusu ve konuyu doğru anlamaya dair ihtiyaçların da karşılanabileceği önemli araçlardan birisi DKAB dersleridir. Bu çerçevede Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde, İslam düşüncesinde farklı yorumlar (Mezhep) öğretimi, ortaokulların 7. Sınıfların 5. ünitelerinde “İslam Düşüncesinde Yorumlar” başlığıyla, liselerde (ortaöğretim) 10. Sınıfların 5. Ünitesinde “İslam Düşüncesinde İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Yorumlar” başlığıyla işlenmektedir. İşte bu araştırmanın konusu DKAB derslerinde İslam düşüncesinde farklı yorumlar anlamında mezhep öğretiminin öğretmen görüşleri açısından incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede araştırmanın amacı DKAB derslerinde mezhep öğretimine yönelik öğretmen görüşlerini belirlemek ve değerlendirmektir. Bu amaca uygun olarak DKAB öğretmenlerinin görüşleri; öğrencilerin mezhep konusuna yönelik algılarını etkileyen faktörler, dersin öğrencilerin mezhep algıları üzerindeki etkisi, mezhep öğretimi konusunda ders kitaplarının yeterliliği, öğretmenlerin mezhep öğretiminde en çok zorlandıkları noktalar ve mezhep öğretiminde dikkat edilmesi gereken unsurlar açısından tespit edilerek değerlendirilmiştir. Araştırmada nitel yöntem, fenomenolojik desen kullanılmıştır. Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Öğretmenlerden elde edilen veriler kodlanmış, elde edilen kodlar temalara ve kategorilere ayrılarak yorumlanarak okuyucuya sunulmuştur. Bu araştırmanın sonuçları genellenemez, bulgular araştırmacının yorumudur ve bu çalışmayla sınırlıdır. Araştırma bulgularına göre şu sonuçlar elde edilmiştir: Katılımcılara göre öğrencilerin mezhep algısını etkileyen faktörler; aile, çevre, farklı uygulamalar, din algısı, bilgi eksikliği ve DKAB dersleri temaları olarak belirlenmiştir. Katılımcılara göre DKAB derslerinin mezhep algısına etkisi iki boyutta değerlendirilmiştir. Birincisi; dersin mezhep algısını olumlu etkilediğini ifade eden katılımcılara ait temalar; mezhebin varlık sebebini anlamayı sağlama, bilgi artışı sağlama, hatalı eksik bilgiyi düzeltme olarak belirlenmiştir. İkincisi; ders mezhep algısını olumsuz etkiler diyen katılımcılara ait temalar; öğrencilere dokunamadığı için etkisiz, bilgi eksikliği nedeniyle etkisiz, program / müfredat tek mezhebe dayalı olduğu için etkisiz olarak belirlenmiştir. Katılımcıların mezhep öğretiminde ders kitaplarının yeterliliğiyle ilgili görüşleri 3 temada toplanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu (21 öğretmen) ders kitaplarının konunun işlenişinde yeterli olmadığını düşünmektedir. 4 öğretmen de kısmen yeterli olduğunu belirtmiştir. Katılımcılardan 5'i ders kitaplarının konunun işlenişinde yeterli olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların mezhep öğretiminde zorlandıkları konular 5 temada toplanmıştır. Bunlar, mezhepler arası görüş farklılıklarının yeterince açıklanamaması, öğrencilerin bilgi eksikliğinin giderilememesi, konuya dair önyargılar, mezhebin varlık sebebini tam olarak ortaya koyamama, mezhebin din olarak algılanması temalarıdır. Katılımcıların mezhep öğretiminde dikkat edilmesi gereken unsurlarla ilgili görüşleri 4 temada toplanmıştır. Bunlar; mezhebin düşünce zenginliği oluşu ve bu çeşitlilikte her türlü görüşe yönelik saygılı tutum ve davranış sergileme, din ve mezhep farkını gözetme, dışlayıcı tutum ve davranışlardan kaçınma, hak mezheple batıl mezhep arasındaki farkı gözetme temalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, Mezhep, Mezhep Öğretimi, Öğretmen Görüşleri.

A Qualitative Research on Teaching Different Interpretations in Islamic Thought (Sects) in Religious Education According to RCMK Teachers

Abstract

The history of religions reveals the existence of some form of sectarianization in all major religions. Sect is the manifestation of religion in society, which has a social character that includes different understandings and practices. This rule also applies to the Islamic religion. Accordingly, there are differentiations in many areas such as belief, worship, understanding and lifestyle in Islamic societies. Political, social, economic, historical, cultural, geographical, etc. reasons have been effective in these differentiations. In addition, these differentiations are an important reason for some problems in Muslim societies in the past and today. At this point, we can express the main problem as the sect replacing religion and identifying it with religion. However, sects are human formations. They emerged as a result of differentiations in the understanding of religion. No sect can be identified with religion. Religious Culture and Moral Knowledge (RCMK) course is a compulsory course taken by all individuals in our country. Considering the life of the individual and society, it is an important tool for religious education and teaching. Accordingly, the RCMK course must meet the religious education needs of the individual and the society. One of the important tools that can meet the needs for understanding the sect phenomenon and the subject correctly is the RCMK course. In this framework, in the Religious Culture and Moral Knowledge course, the teaching of different interpretations (sects) in Islamic thought is taught in the 5th unit of the 7th grade of secondary schools under the title "Interpretations in Islamic Thought" and in the 5th unit of the 10th grade of high schools (secondary education) under the title "Theological, Political and Fiqhi Interpretations in Islamic Thought". The subject of this research has been determined as the examination of sectarian teaching in terms of teachers' opinions in the sense of different interpretations of Islamic thought in RCMK courses. In this context, the aim of the research is to determine and evaluate teachers' opinions on teaching sects in RCMK courses. In accordance with this purpose, the opinions of RCMK teachers were determined and evaluated in terms of factors affecting students' perceptions of the sect subject, the impact of the course on students' sect perceptions, the adequacy of textbooks on teaching sects, the points that teachers have the most difficulty in teaching sects and elements that should be considered in teaching sects. Qualitative method and phenomenological design was used in the research. The data of the research was obtained through a semi-structured interview form. Content analysis method was used to analyze the data. The data obtained from the teachers were coded, the codes obtained were divided into themes and categories, interpreted and presented to the reader. The results of this research, which uses a qualitative pattern and phenomenological method, cannot be generalized; the findings are the interpretation of the researcher and are limited to this study. According to the research findings, the following results were obtained: According to the participants, factors affecting students' perception of sects are family, environment, different practices, perception of religion, lack of knowledge and RCMK lessons were determined as themes. According to the participants, the effect of RCMK courses on the perception of sect was evaluated in two dimensions. First, the themes of the participants who said that the course positively affects the perception of sect were; determined as providing an understanding of the reason for the existence of the sect, increasing knowledge, and correcting erroneous and missing information. Secondly; Themes of the participants who said that the course negatively affects the perception of the sect; were determined as ineffective because it cannot touch the students, ineffective due to lack of knowledge, and ineffective because the program / curriculum is based on a single sect. The participants' opinions about the adequacy of textbooks in teaching sects were collected in 3 themes. The majority of the participants (21 teachers) think that textbooks are not sufficient in teaching the subject. 4 teachers state that the textbooks are partially sufficient. 5 of the participants think that the textbooks are sufficient in the teaching of the subject. The issues that the participants had difficulty in teaching the sect were grouped into 5 themes. These themes are inadequate explanation of the differences of opinion between sects, inability to overcome students' lack of knowledge, prejudices about the subject, inability to fully reveal the reason for the existence of the sect and perception of the sect as a religion. The participants' opinions about the elements that should be taken into consideration in teaching sects were collected in 4 themes. These themes are the sect's richness of thought and showing respectful attitude and behavior towards all kinds of views in this diversity, observing the differences between religions and sects, avoiding exclusionary attitudes and behaviors, and observing the difference between the true sect and the false sect.

Keywords: Religious Education, Religious Culture and Ethics Course, Sect, Sect Teaching, Teacher Opinions.

Giriş

Sözlükte din kavramı; Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen, inanılıp çok bağlanılan düşünce, inanç veya ülkü, kült olarak tanımlanmaktadır.¹ Din, tanımlanması çok güç bir kavramdır. Nitekim farklı yönleriyle farklı disiplinler tarafından yapılmış pek çok din tanımından söz etmek mümkündür. Aslında dini inceleme ve araştırma konusu yapan her disiplin kendine göre bir din tanımlaması yapabilmektedir.² Bilgin (1988) tarafından yapılan şu tanım hem kısa hem de kapsamlı bir şekilde dinin anlamını ortaya koymaktadır: "Din insan-Allah ilişkisidir. İnsanın kayıtsız şartsız var olan mutlak varlığa yönelişi ve O'nun tarafından kuşatılışdır."³ Buna göre din (ya da İslâm diyebiliriz) Yüce Varlık'tan insana doğru bir inzal/buyruk; insandan Yüce Varlığa doğru bir yöneliş/dua olarak ifade edilebilir. İslam ise Allah-insan ilişkisini sistemleştiren inanç, ibadet ve yaşam kurallarının hüküm sahibi tarafından insanlara peygamberler ve kutsal kitaplar aracılığıyla bildirildiği ve insanlardan bu sisteme uygun bir inanma ve yaşam biçimi beklenen ilâhi dinin adıdır.

İnsanlık tarihini uzun ve zor bir yolculuğa benzetmek mümkündür. İnsan bu yolculuğu gereği gibi yapmakla, sahip olduğu özelliklere (akıl ve irade) uygun olarak sürdürmekle sorumludur. İnsanın sahip olduğu akıl gücü bu yolculuğu olması gerektiği gibi tamamlaması için yeterli midir? Başka bir ifadeyle, insan bu yolculukta kendi kendine yeterli midir? Bu soruya evet diyebilmek çok kolay değildir. Başıboş bırakılmayan insan⁴ Mutlak Varlık tarafından peygamberler ve Kutsal Kitaplar aracılığıyla bu yolculukta hak ve hakikat yolunu bulabilsin diye desteklenmiştir.⁵ İnsanların ilâhi kontrolle yönlendirildikleri yarı ilâhi dönemler olarak ifade edebileceğimiz bu sekanslar, insanların dinî ve dünyevî sorunlar/konular açısından nispeten sorunsuz ya da daha az sorunlu dönemleri olarak düşünülebilir. Bu süreçte insanlar bir soru ya da sorunla karşılaştıklarında kendilerine danışmak ve sorunu çözmek için peygamberlere başvurmaktaydılar. Hz. Peygamber'in yaşadığı, ashabını terbiye edip yetiştirdiği, İslâmiyet'in tebliğ edildiği ve tam anlamıyla uygulandığı zaman dilimini tanımlayan asr-ı saadet (mutluluk dönemi) kavramı⁶ bu açıdan düşünüldüğünde daha anlamlı olmaktadır. Peygamberlerin vefatıyla birlikte inananlar için zor bir sürecin başladığını söyleyebiliriz. Buna da peygamberin olmadığı hayata intibak etme sorunu diyebiliriz.

İslam toplumunun son peygamberin vefatıyla birlikte peygamber sonrası hayata uyum sağlaması kaynakların aktardığı ve anlaşılabilirliği kadarıyla çok kolay olmamıştır.⁷ Peygamber sonrası hayatta karşılaşılan ilk sorun kendisinden sonra İslam toplumunu kimin yöneteceği meselesi olmuştur. Hatta peygamberin naaşı ortada dururken ensardan bir grup Benî Sâide çardağında toplanarak halifenin kendilerinden olması gerektiğini, bu önemli göreve kendilerinin daha liyakatli olduklarını savunarak bir toplantı düzenlediler. Evs ve Hazrec gibi iki büyük kabile arasındaki cahiliye döneminden gelen husumet halifenin ensar arasından belirlenmesini güçleştirmekteydi. Bu arada ensarın böyle bir toplantı gerçekleştirdiği haberi duyulunca Ebu Bekir (ö. 13/634), Ömer (ö. 23/644), Ebu Ubeyde (ö. 18/639) gibi muhacirlerin önde gelenleri de bu toplantıya katılmak ve hilâfetin aslında kendilerinin hakkı olduğunu savunmak amacıyla harekete geçtiler. Ensar'a göre sayı olarak daha az olmalarına

¹ Türk Dil Kurumu (TDK), *Güncel Türkçe Sözlük*, "Din" (Erişim 15 Mayıs 2023).

² Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1997), 6.

³ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1988), 7.

⁴ el-Kıyâmet 75/36.

⁵ Mehmet Erdoğan, *Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları, 1996), 3.

⁶ Abdülkerim Özaydın, "Asr-ı Saâdet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3/501.

⁷ İsrail Balcı, "Peygamber Sonrası Hayata İntibak ve İslâm Toplumunda Yaşanan Süreç", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/4 (2006), 53.

rağmen muhacirler, kendilerinin peygambere yakınlıklarının (nesep/soy yakınlığı) daha fazla olduğu savını ortaya koyarak ve Ebu Bekir'in hilâfete liyakati noktasındaki nispeten fikir birliğinin oluşması neticesinde ilk halife belirlenmiş oldu.⁸ İslam toplumunun içindeki bazı grupların peygamberin vefatının hemen ardından toplum yönetimi gibi önemli bir gücün kendilerinde olmasını istemeleri, bu amaca ulaşmak için harekete geçmeleri, bu konuda aralarında tartışmaları ilk fikir ayrışmalarının ortaya çıkması demektir. Devam eden peygamber sonrası süreçte hilâfet meselesinde yaşanacak diğer tartışmalar, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde İslam toplumunda ortaya çıkan hadiseler İslam toplumundaki siyasi ihtilafların kurumsallaşmasına neden olmuştur.

Sözlükte “anlayış”, görüş, “öğreti” anlamlarında kullanılan, “gidilen yol” anlamındaki Arapça bir kelime olan mezhep,⁹ İslam dininin itikadi ve ameli alandaki düşünce ekolleri olarak düşünülmelidir. İster siyasi ve itikadi alanda ister ameli yani fıkhi alanda olsun, bu düşünce ekollerinin hepsi dilimizde mezhep olarak anılmaktadır.¹⁰ Sözcük bir taraftan bu düşünce ekollerinin mensuplarını ifade ederek somut bir sosyolojik oluşumu, diğer taraftan bu düşünce ekollerine mensubiyet bağını üzerinde gelişen soyut prensipler ve düşünce sistemini işaret etmektedir.¹¹ Müslümanların dini anlayış farklılıklarından kaynaklanan sosyal gruplar olarak ifade edebileceğimiz bu oluşumlar, temelde dinin anlaşılması, algılanmasından kaynaklanmıştır ve tamamıyla beşerî oluşumlardır.¹²

Mezheplerin oluşum sürecinde bu farklılaşmaların ortaya çıkmasına neden olan sebeplerle ilgili olarak çeşitli kaynaklar muhtelif tasnifler yapmışlardır. Bağdadî (ö. 429/1037), İslam ümmetinin ayrılığa düşmesine sebep olan ilk dönem olaylarını ve tartışma konularını ayrıntılı olarak ele almıştır. Bu olayların bazıları şunlardır: “Peygamberin vefatının ardından ümmetin içinden bazılarının onun ölüp ölmediğine ilişkin tartışmaları. Peygamberin defnedileceği yerle ilgili gerçekleşen tartışmalar. İmamet konusunda gerçekleşen tartışmalar. Peygamberin bıraktığı miras (Fedek arazisi) konusunda ortaya çıkan tartışmalar. Zekâtın gerekliliğine engel olanlarla ilgili ortaya çıkan tartışmalar. Halife Osman döneminde yapılan işler üzerine ortaya çıkan ve onun öldürülmesiyle sonuçlanan tartışmalar. Halife Osman'ın öldürülmesi olayının gerçekleşme biçimi üzerine yaşanan tartışmalar. Ali ve Cemal Ashabı, Muaviye ve Siffin Ashabı, Hakem olayı ile ilgili tartışmalar. Kader konusu üzerine gerçekleşen tartışmalar. Bu süreçte ortaya çıkan Haricilerin kendi aralarında ortaya çıkan tartışmalar.”¹³

Mezheplerin doğuş nedenlerini Sarıkaya, insandan kaynaklanan nedenler, Müslüman toplumundan kaynaklanan nedenler, dış nedenler ve Müslümanlar arasında ortaya çıkan ilk ihtilaflar şeklinde ana başlıklarda incelemiştir. İnsandan kaynaklanan nedenler; psikolojik unsurlar, sosyolojik unsurlar, zihniyet biçimleri ve değerler sisteminin oluşması olarak belirlenmiştir. Müslüman toplumundan kaynaklı nedenler; Kur'an'ın anlaşılması, Hz. Peygamberin mezhepçiliğe alet edilmesi, asabiyet – fanatizm, siyasi çekişmeler olarak belirlenmiştir. Dış nedenler; yabancı kültürlerle temas, felsefi eserlerin tercüme edilmesi, nifak hareketleri olarak açıklanmıştır. Müslümanlar arasında ortaya çıkan ilk ihtilaflardan kaynaklı sebepler; devlet başkanlığı / hilâfet – imamet tartışmaları, ridde savaşları ve yalancı peygamberler meselesi, Hz. Osman'a karşı girişilen isyan, Cemal Vak'ası, Siffin savaşı olarak

⁸ Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası* (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 29-30; Balcı, “Peygamber Sonrası Hayata İntibak ve İslâm Toplumunda Yaşanan Süreç”, 54-63; Ali Durmuş, *İslam Tarihinde İlk Dönem Mezheplere Etki Eden İhtilaflar ve Kemaleddin Şükrü'nün “İslam Tarihinde Nifak: Ali” Eserine Göre Hz. Ali Dönemindeki Problemlerin Mezheplerin Oluşumundaki Rolü* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 27-28.

⁹ Türk Dil Kurumu (TDK), *Güncel Türkçe Sözlük*, “Mezhep” (Erişim 14 Haziran 2023).

¹⁰ Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1996) 15; Hasan Onat, “İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği”, *İlahiyat Akademi Dergisi* 5 (2017), 24.

¹¹ Mehmet Ali Büyükkara, “Mezhep ve Mezhepçilik”, *İlahiyat Akademi Dergisi* 5 (2017), 1.

¹² Mehmet Saffet Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 13-17.

¹³ Ebu Mansûr Abdülkaahir el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fiğlalı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 15-22.

belirlenmiştir.¹⁴ Bu nedenleri daha ayrıntılı olarak incelemek bu araştırmanın amacının dışında bir uğraştır. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki din anlayışındaki farklılaşmaların kurumlaşması sonucu ortaya çıkan mezhepler bütünüyle beşerî oluşumlardır. Hiçbir mezhep dinle özdeşleştirilemez.¹⁵

DKAB Öğretim Programlarında İslam Düşüncesinde Farklı Yorumlar

İslam düşüncesinde farklı yorumlar (mezhep) öğretimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgi (DKAB) dersinde, ortaokullarda 7. Sınıfların 5. Ünitesinde “İslam Düşüncesinde Yorumlar” başlığıyla¹⁶, liselerde (ortaöğretim) 10. Sınıfların 5. Ünitesinde “İslam Düşüncesinde İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Yorumlar” başlığıyla işlenmektedir.¹⁷ 7. Sınıf 5. Ünite kazanımları; dinin farklı yorum biçimleri olabileceğinin farkına varır, İslâm düşüncesinde ortaya çıkan yorum biçimlerini sınıflandırır, kültürümüzde etkin olan tasavvufi yorumları ayırt eder, Alevilik-Bektaşilikle ilgili temel kavram ve erkânları açıklar şeklinde dört kazanımda verilmiştir.¹⁸ 10. Sınıf 5. Ünite kazanımları; din ve dinin yorumu arasındaki farkı ayırt eder, İslâm düşüncesindeki yorum farklılıklarının sebeplerini tartışır, dini yorumlarla ilgili bazı kavramları değerlendirir, İslâm düşüncesinde itikadi ve siyasi yorumları genel özelliklerine göre sınıflandırır, İslâm düşüncesindeki ameli fıkhi yorumları tanır, Nisâ sûresi 59. ayette verilen mesajları değerlendirir şeklinde altı kazanımda verilmiştir.¹⁹ 7. Sınıf 5. Ünitenin anahtar kavramları; itikat, fıkıh, mezhep, tasavvuf, âyin ve erkân olarak belirlenmiştir.²⁰ 10. Sınıf 5. Ünitenin anahtar kavramları; itikad, mezhep, fırka, tevil olarak belirlenmiştir.²¹ 2010 DKAB öğretim programı kılavuzunda DKAB dersinin içeriğinin belirlenmesinde “dinin temel bilgi kaynakları dikkate alınarak, İslâm’ın kök değerleri çerçevesinde “mezhepler üstü (herhangi bir mezhebi esas almayan, mezhebî tartışmalara girmeyen) ve dinler açılımlı” anlayış olarak ifade edilebilecek bir yaklaşımın benimsendiği ifade edilmekteydi.²² Aynı şekilde 2018 öğretim programında, dersin İslam dini ve diğer dinleri betimleyici yaklaşımla öğretime konu etmeyi amaçladığı, İslâm dininin, Kur’an ve sünnetin ortaya koyduğu temel ilkeler çerçevesinde, İslâm düşüncesinde ortaya çıkan yorumların bilimsel bir metotla ve mezhepler üstü bir yaklaşımla ele alındığı belirtilmektedir.²³ Programın temel felsefesi ve genel amaçları verilirken ortaokul DKAB dersi öğretimiyle öğrencilerin, farklı inanç ve yorumları tanımaları, bunlara saygı duymaları, çevresindeki dini davranış, yorum, tutum ve deneyimlerin farkında olmalarının amaçlandığı belirtilmektedir.²⁴ Lise DKAB dersi öğretimiyle ise öğrencilerin İslam düşüncesinin farklı anlayış ve yorum biçimlerini tanımaları, farklı din, inanç ve yorumlara saygı duymalarının amaçlandığı ifade edilmektedir.²⁵

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı DKAB derslerinde İslam düşüncesinde farklı yorumlar (mezhep) öğretimi konusunu öğretmen görüşleri bağlamında değerlendirmektir. Bu amaca uygun olarak araştırmada, öğretmen görüşleri çerçevesinde öğrencilerin mezhep konusuna

¹⁴ Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 33-60. Bu konuda ayrıca bk. Âdem Arslan, “Fıkıh Mezheplerinin Oluşumuna Etki Eden Saiklere Bütüncül Bir Yaklaşım”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2021), 520-529.

¹⁵ Hasan Onat, “Din Alanında Yeniden Yapılanma Üzerine”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, ed. H. Hüseyin Dilaver vd. (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000), 107.

¹⁶ Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı”, 35 (Erişim 4 Ocak 2023).

¹⁷ Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı”, 24. (Erişim 4 Ocak 2023).

¹⁸ MEB, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı”, 35.

¹⁹ MEB, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı”, 24.

²⁰ MEB, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı”, 35.

²¹ MEB, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı”, 35.

²² Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu”, 2 (Erişim 4 Ocak 2023).

²³ MEB, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı”, 8.

²⁴ MEB, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı”, 8.

²⁵ MEB, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı”, 9.

yönelik algılarını etkileyen faktörler, dersin öğrencilerin mezhep algıları üzerindeki etkisi, mezhep öğretimi konusunda ders kitaplarının yeterliliği, öğretmenlerin mezhep öğretiminde en çok zorlandıkları konular ve mezhep öğretiminde dikkat edilmesi gereken unsurlar tespit edilerek değerlendirilmiştir.

İnsana has bir konu olan İslam düşüncesinde farklı yorumlar (mezhep) konusu İslam dünyasının önemli konularından birisidir. Hatta farklı yorum ya da farklı düşüncelere sahip bireylerden oluşan toplumlarda bu bağlamda bazı sorunların / sıkıntıların yaşanması da söz konusu olabilmektedir. Buna göre büyük çoğunluğu Müslüman olan ülkemizde başta yetişen genç bireyler olmak üzere tüm insanlarımız tarafından mezhep olgusunun doğru anlaşılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda insanlarımızın yaşamın dini boyutuna ait bilgileri edindikleri önemli bir kaynak olan DKAB derslerinde mezhep olgusunun doğru / sağlıklı bir şekilde öğretilmesi / aktarılması da çok önemli bir gerekliliktir. Dahası toplumun sahip olması gereken birlikte yaşama kültürü, farklı düşüncelere saygı ve hoşgörü geliştirebilme, mezhep çatışmalarından ve mezhep taassubundan uzak durabilme gibi önemli kazanımlar düşünüldüğünde DKAB dersleri ve öğretmenleri bireylerin olumlu tutum ve davranış geliştirmesinde önemli bir etkiye sahiptirler. İşte bu araştırma, bireysel ve toplumsal yaşamda doğru / sağlıklı anlaşılmasının önemini vurguladığımız mezhep algısı üzerine DKAB öğretmenlerinin görüşlerini ortaya koyması ve bu görüşleri farklı açılardan incelemesi açısından önemlidir. İslam düşüncesinde farklı yorumlar ya da mezhep algısı üzerine yapılan farklı araştırmalardan söz etmek mümkündür. Bu araştırmalardan bazıları aşağıda ilgili literatür bölümünde verilmiştir. Buna göre bu araştırmaların pek çoğunun teorik, bir kısmının da alan araştırması olduğu görülür. Teorik çalışmalar genelde alanla ilgili literatür üzerine yoğunlaşmakta, mevcut durumla ilgili bilgiler vermektedir. Alan araştırmalarının bir kısmı DKAB öğretim programlarını ya da ders kitaplarını incelemeye yöneliktir. Bazıları öğrencilerle yapılan nicel yöntemin kullanıldığı alan araştırmalarıdır. Çok azı da öğretmenlerle yapılmış çalışmalardır. İşte bu araştırma nitel yöntem kullanarak mezhep algısı üzerine DKAB öğretmenlerinin görüşlerini tespit etmesi ve farklı yönlerden konuyu incelemesi açısından özgün bir çalışmadır, önemlidir ve alana katkı sağlamaktadır.

Araştırmanın Problemi

Araştırmanın temel problemi, DKAB öğretmenlerinin İslam düşüncesinde farklı yorumlar (mezhep) öğretimine yönelik düşüncelerinin çeşitli açılardan incelenmesidir. Konu şu alt problemler çerçevesinde incelenecektir:

DKAB öğretmenlerine göre öğrencilerin mezhep konusuna yönelik algılarını etkileyen faktörler nelerdir?

DKAB dersinin öğrencilerin mezhep algıları üzerindeki etkisi nedir?

DKAB dersinde mezhep öğretimi konusunda ders kitapları yeterli midir?

Öğretmenlerin mezhep öğretiminde en çok zorlandıkları noktalar nelerdir?

DKAB dersinde mezhep öğretiminde dikkat edilmesi gereken unsurlar nelerdir?

İlgili Literatür

Alanyazın incelendiğinde din eğitimi/öğretiminde İslam düşüncesinde farklı yorumlar (mezhep) öğretimiyle ilişkilendirilebilecek bazı çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Bilgin "Mezhepler ve Dinler Arası Eğitim ve İşbirliği" başlıklı makalesinde; İslam dininde mezheplerin dinin yorumu olduğunu, fenomenolojik din öğretiminin ne olduğunu ve mezhepler üstü ya da mezhepler arası din öğretimi modeline geçilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁶ Kutlu'nun "Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyumu" başlıklı çalışması; 28-30 Mart 2001 tarihlerinde Ankara'da Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen sempozyumla ilgili araştırmasıdır. Bu çalışma,

²⁶ Beyza Bilgin, "Mezhepler ve Dinler Arası Eğitim ve İşbirliği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (1999), 1-25.

sempozyumda yer alan bildirilerin oturum başlıklarına göre değerlendirilmesinden oluşmaktadır.²⁷ Tosun “Din Eğitimi-Öğretimi ve Mezhep” başlıklı makalesinde; başlangıçtan medreseye eğitim ve mezhep ilişkisi, medreseler ve mezhep ilişkisi, örgün eğitimde ya da resmî eğitimde mezhep ve din eğitimi, din derslerinde mezhebîlik, mezhepler üstülük, mezhepler arasılık, mezhebî eğitim ve mezhep öğretimi/mezhep hakkında öğretim kavramları, Tanzimat’tan günümüze okul-mezhep ilişkisi başlıklarında konuyu incelemiş ve özellikle örgün din eğitiminde mezhepler üstü yaklaşım temelli yeni çözümlere yoğunlaşma gerekliliğine vurgu yapmıştır.²⁸ Doğan, “Din Öğretimi Modelleri ve Mezhepler Üstü Bir Program Tasarımının Nitelikleri” adlı doktora tezinde; öncelikle din dersi modellerini incelemiş, mezhepler üstü din derslerine özel bir vurgu yaparak, alan uzmanlarıyla yapılan görüşmeler çerçevesinde mezhepler üstü bir öğretim programının öğelerinin (hedef, içerik, eğitim durumları ve sınav durumları) nasıl olması gerektiği üzerine çalışmıştır.²⁹ Kubat “İslâm Mezhepleri Tarihi Öğretimi Açısından İmam Hatip Lisesi Müfredatının Değerlendirilmesi” adlı makalesinde; İmam Hatip okullarının tarihçesini incelemiş, İslâm mezhepleri tarihi öğretimi açısından İmam-Hatip Lisesi müfredatının değerlendirmesini yapmıştır.³⁰ Teymur “Lise Öğrencilerinin Mezhep Algısının Din Anlayışında Değişim Sürecine Etkisi (İstanbul Anadolu Yakası Örneği)” adlı doktora tezinde; lise öğrencilerin mezhep konusundaki bilgilerini ve DKAB derslerindeki mezhep ünitelerinin etkinliğini incelemiştir. Nicel yöntem kullanılan araştırmada 14-19 yaş grubu öğrencilerin mezheplere bakış açısı tespit edilmeye çalışılmıştır.³¹ Akyol “İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Mezhep Algısı: Şırnak Örneği” adlı yüksek lisans tezinde; Şırnak ili ve ilçelerindeki imam hatip liselerinde görev yapan meslek dersleri öğretmenlerinin mezhep algısını nicel yöntem kullanarak tespit etmiştir.³² Yıldız “Günümüzde Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitaplarında Müslüman Mezheplerinin Ele Alınması Üzerine Bir İnceleme” adlı yüksek lisans tezinde; Milli Eğitim Bakanlığı 2022 ders kitaplarında Müslüman mezheplerinin nasıl ele alındığını incelemiştir.³³ Yemenici’nin nitel yöntemi kullandığı “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Diğer Dinlere ve Din Mensuplarına İlişkin Yaklaşımları” isimli doktora tezinde; diğer din mensuplarına yönelik öğretmen görüşlerini belirlemiş ve yorumlamıştır.³⁴ Zengin ve Altuntaş’ın nicel yöntemi kullandığı “Lise Öğrencilerinin İslam Düşüncesindeki Yorum Farklılıklarına İlişkin Kavramlara Bakışları” adlı makalesinde; öğrencilerden bilgiler anket tekniğiyle toplanmış ve yorumlanmıştır.³⁵

1. Yöntem

1.1. Araştırma Modeli

Araştırmada nitel yöntem kullanılmıştır. Nitel araştırma sosyal ya da beşerî bir probleme bireylerin veya grupların atfettiği anlamları keşfetme ve anlamaya yönelik bir yaklaşımdır.³⁶ Olgu ve olayların doğal ortamlarında incelendiği, gerçekçi ve bütüncül verilerin

²⁷ Sönmez Kutlu, “Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyumu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/1 (2002), 301-322.

²⁸ Cemal Tosun, “Din Eğitimi-Öğretimi ve Mezhep”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 29/2 (2018), 257-67.

²⁹ Pınar Usta Doğan, *Din Öğretimi Modelleri ve Mezhepler Üstü Bir Program Tasarımının Nitelikleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

³⁰ Mehmet Kubat, “İslâm Mezhepleri Tarihi Öğretimi Açısından İmam-Hatip Lisesi Müfredatının Değerlendirilmesi”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2019), 212-255.

³¹ Sümeyra Teymur, *Lise Öğrencilerinin Mezhep Algısının Din Anlayışında Değişim Sürecine Etkisi (İstanbul Anadolu Yakası Örneği)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

³² İsmail Akyol, *İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Mezhep Algısı: Şırnak Örneği* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

³³ Ömer Yıldız, *Günümüzde Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitaplarında Müslüman Mezheplerinin Ele Alınması Üzerine Bir İnceleme* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

³⁴ Ahmet Yemenici, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Diğer Dinlere ve Din Mensuplarına İlişkin Yaklaşımları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012).

³⁵ Mahmut Zengin - Yeliz Altuntaş, “Lise Öğrencilerinin İslam Düşüncesindeki Yorum Farklılıklarına İlişkin Kavramlara Bakışları” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/ 38 (2019), 223-252.

³⁶ John W. Creswell, *Araştırma Deseni*, çev. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2017), 4.

ortaya konulmaya çalışıldığı³⁷ bu araştırmalar, bireylerin toplumsal dünyalarını nasıl kurdukları ve oluşturduklarını anlamak, içinde yaşadıkları toplumsal dünyayı algılama tarzlarını yorumlamak için kullanılırlar.³⁸ DKAB öğretmenlerinin İslam düşüncesinde farklı yorumlar (Mezhep) öğretimine yönelik özgün algı ve düşünce biçimlerinin belirlenmesi ve yorumlanması nitel yöntemin verimli sonuçlar ortaya koyacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada nitel yöntemin kullanıldığı araştırmalarda en çok kullanılan modellerden birisi olan fenomenolojik (görüngü bilimsel) desen kullanılmıştır. İnsanların belli bir fenomen ya da kavramla ilgili düşüncelerini, duygularını, algılarını, bakış açılarını ortaya koymaya çalışan fenomenolojik araştırma, birey ya da grupların yaşamış oldukları olguya yönelik öznel yaşantılarına, halihazırda yaşanmakta olan olguyu kendi yaşamışlıkları ve bakış açıları çerçevesinde ele almalarına odaklanmaktadır.³⁹

1.2. Araştırmanın Katılımcıları ve Özellikleri

Bu araştırma; DKAB öğretmenlerinin İslam düşüncesinde farklı yorumlar (mezhep) öğretimine yönelik görüşleri üzerine odaklanmaktadır. Fenomenolojik araştırmalarda katılımcı sayısı ile ilgili farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu durumda problemle ya da fenomenle ilgili amaçlı olarak seçilen katılımcılardan elde edilen verilerde doyuma ulaşıncaya kadar görüşmeler devam edebilir. Katılımcı sayısında en az ya da en çok değer bulunmamaktadır.⁴⁰ Bu amaçla DKAB öğretmenleriyle görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın katılımcılarına ait tanımlayıcı bilgiler Tablo 1’de paylaşılmıştır.

Tablo 1. Araştırmanın katılımcılarına ait tanımlayıcı bilgiler

Değişken	Kategori	N
Cinsiyet	Kadın	17
	Erkek	13
Yaş	23-26	2
	27-32	13
	33-38	5
	39-44	4
	45-49	3
	50 ve üstü	3
	Kıdem	1-3
4-8		10
9-13		6
14-18		4
19-25		2
26 ve üstü		2
TOPLAM		30

³⁷ Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler* (Ankara: Pegem Akdemi Yayıncılık 2001), 35-36.

³⁸ Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, 2021), 107.

³⁹ Melike Tekindal – Şerife Uğuz Arsu, “Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme”, *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 20/1 (2020), 155-156.

⁴⁰ Tekindal – Uğuz Arsu, “Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme”, 168.

Tablo 1' e göre araştırmaya katılan öğretmenlerin 17'si (%58) kadın, 13'ü (%42) erkektir. Bu katılımcıların 2'si 23-26, 13'ü 27-32, 5'i 33-38, 4'ü 39-44, 3'ü 45-49, 3'ü de 50 ve üstü yaş aralığındadır. Katılımcıların kıdemlerine bakıldığında, 6'sı 1-3, 10'u 4-8, 6'sı 9-13, 4'ü 14-18, 2'si 19-25 ve 2'si de 26 ve daha fazla yıllık öğretmenlerdir.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, din, İslam dini, mezhep, din öğretiminde İslam düşüncesinde farklı yorumlar vb. konular üzerine yapılan literatür çalışmasıyla sınırlıdır. Ayrıca araştırmacının geliştirdiği yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorularla, katılımcıların görüşme formundaki sorulara verdikleri cevaplarla, araştırmacının verilen cevaplar üzerine geliştirdiği yorumlarla ve araştırmanın yapıldığı zaman ve mekân ile sınırlıdır. Araştırmada nitel yöntem ve fenomenolojik desen kullanıldığı için araştırma sonuçları genellenemez, bulgular araştırmacının yorumudur ve bu çalışma ile sınırlıdır.

1.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Nitel yöntem ve fenomenolojik desenin kullanıldığı bu araştırmada veriler görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir.⁴¹ Bu görüşmelerde araştırmanın odaklandığı fenomen ya da araştırılan gerçeği yaşayan, fenomenle ilgili deneyimi olan ve bu gerçekliği dışı yansıtabilecek bireylerden ya da gruplardan veriler toplanmıştır.⁴² Çalışma için Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Yayın Etik Kurulu Başkanlığından 25.11.2022 tarihli ve 2022/340 karar numaralı izin alınmıştır.⁴³ Creswell'e göre nitel mülakatlarda araştırmacı katılımcılarla yüz yüze ya da çevrimiçi görüşmeler yapılabilir.⁴⁴ Bu araştırmanın verileri Türkiye'nin farklı şehirlerinden MEB bünyesinde görev yapmakta olan katılımcılardan daha kolay erişim amacıyla çevrimiçi görüşmeler yapılarak elde edilmiştir. Yine Creswell'e göre bu mülakatlar yarı yapılandırılmıştır, genellikle katılımcıların görüşlerini ve fikirlerini ortaya çıkarmak amaçlı birkaç soruyu içeren açık uçlu bir süreci içermektedir.⁴⁵ Katılımcılara yarı yapılandırılmış görüşmede yer alan açık uçlu şu sorular yöneltilmiştir:

1. Sizce öğrencilerin mezhep (İslam düşüncesinde farklı yorumlar) konusuna yönelik algılarını etkileyen faktörler nelerdir?
2. DKAB derslerinin öğrencilerin mezhep algıları üzerindeki etkisi nelerdir?
3. DKAB dersinde mezhep öğretimi konusunda öğretim programları ve ders kitapları yeterli midir?
4. Öğretmenlerin mezhep öğretiminde en çok zorlandıkları noktalar nelerdir?
5. DKAB dersinde mezhep öğretiminde dikkat edilmesi gereken ilkeler nelerdir?

Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde benzer bilgiler belirli kavram ve temalar altında bir araya getirilir, organize şekilde okuyucuya sunulur.⁴⁶ Creswell nitel verilerin çözümlenirken şu basamakların kullanılması gerektiğini belirtir: "Verilerin analiz için hazırlanması ve düzenlenmesi. Verilerin tamamını okuma ya da inceleme. Verilerin kodlanmasına başlama. Analiz için tema veya kategorilere ek olarak insan veya ortamlarında betimlenmesi. Betimleme ve temaların nitel anlatıda nasıl sunulacağını geliştirilmesi. Sonuçların ve bulguların yorumlanması."⁴⁷ Yıldırım ve Şimşek bu aşamaları, verilerin kodlanması, temaların belirlenmesi, kodları ve temaları düzenlemek, bulguları

⁴¹ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 68.

⁴² Tekindal - Uğuz Arsu, "Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme", 167.

⁴³ Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığı, Karar Tarihi: 25.11.2022. Toplantı Sayısı:11, Karar No: 2022/340, Evrak Tarih ve Sayısı: 29.11.2022-143336 (Erişim 15 Nisan 2024).

⁴⁴ Creswell, *Araştırma Deseni*, 190.

⁴⁵ Creswell, *Araştırma Deseni*, 190.

⁴⁶ Remzi Altınışık vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı* (Sakarya: Sakarya Kitabevi Yayınları, 2004), 26.

⁴⁷ Creswell, *Araştırma Deseni*, 197-200.

yorumlamak olarak ifade etmektedir.⁴⁸ Bu araştırmada öncelikle veriler analiz için hazırlanmış ve düzenlenmiştir. Verilerin tamamı okunmuş ve incelenmiştir. Sonra veriler kodlanmıştır. İlk kodlamayla birlikte veriler tekrar okunarak ikinci kez kodlanmıştır. Elde edilen kodlar temalara ve kategorilere ayrılarak yorumlanmış ve okuyucuya sunulmuştur.

1.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik sayısal verilerle ispatlanırken, nitel araştırmalarda iç geçerlik (inandırıcılık), dış geçerlik (aktarılabirlik), iç güvenirlik (tutarlık), dış güvenirlik (doğrulanabilirlik) yöntemleri kullanılmaktadır.⁴⁹ Bu araştırmada geçerlik ve güvenirliği arttırmak için şunlara dikkat edilmiştir:

Araştırmada iç geçerliliği (inandırıcılık) sağlamak için, öğretmen görüşleri temalara ve kategorilere ayrılmış, ardından bu temalar doğrudan alıntılar yapılarak desteklenmiştir. Bulguların gerçeklikle örtüşmesine dikkat edilmiş, bulgular ve temaların tutarlılığı önemsenmiştir. Ayrıca araştırma bulguları elde edilirken katılımcı sayısı ve özellikleri çeşitlendirilmiştir. Araştırmada dış geçerliliği (aktarılabirlik) sağlamak için, veri toplama aracının hazırlanması, uygulanması ve analizi süreçleriyle ilgili olarak çalışmanın her aşamasında detaylı bilgiler verilmiştir. Bulgular ilgili literatürle karşılaştırılmış, bulguların anlamlı olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca araştırma bulguları başka araştırmalarla ilişkilendirilmiştir. Araştırmada iç güvenirliği (tutarlılığını) sağlamak için, veri toplama aracındaki soruların açık ve anlaşılır olmasına, araştırma aşamalarının sorularla uyumlu olmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca araştırma bulguları benzer araştırmalarla ilişkilendirilerek tutarlılık sağlanmıştır. Araştırmada dış güvenirliği (doğrulanabilirlik) sağlamak için, araştırma sonuçları elde edilen verilerle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca katılımcılardan elde edilen ham veriler başkaları tarafından incelenebilecek şekilde saklanmaktadır.⁵⁰

2. Bulgular ve Yorumlar

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ve yorumları aşağıdaki gibidir:

2.1. Mezhep Algısını Etkileyen Faktörler

Öğrencilerde İslam düşüncesinde farklı yorumlar (mezhep) algısını etkileyen faktörlerle ilgili temalar Tablo 1’de kategorileştirilmiştir:

Tablo 1. Mezhep Algısını Etkileyen Faktörlerle İlgili Temalar

Temalar	Katılımcılar ⁵¹	N
Aile	Ö1, Ö6, Ö7, Ö9, Ö13, Ö17, Ö22, Ö23, Ö26, Ö27, Ö29	11
Çevre	Ö2, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö13, Ö22, Ö23	8
Farklı uygulamalar	Ö9, Ö14, Ö15, Ö16, Ö19, Ö28	6
Din algısı	Ö3, Ö4, Ö12, Ö21, Ö24	5
Bilgi eksikliği	Ö5, Ö9, Ö18, Ö20, Ö25	5
DKAB dersi	Ö18, Ö26, Ö30	3

⁴⁸ Yıldırım – Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 237-238.

⁴⁹ Sharan B. Merriam, *Nitel Araştırma*, çev. Selahattin Turan vd. (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018), 217.

⁵⁰ Mustafa Cüneyt Arslan – Murat Özdemir, “Öğretmen Liderliğine İlişkin Öğretmen Görüşleri”, *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4/ 2 (2015), 194-195; Erdal Arslan, “Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenirlik”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 51/ 1 (2022), Ö395-Ö407; Yıldırım – Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 255-257/283; Balci, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeleri*, 115.

⁵¹ Bir katılımcı birden çok cevap vermiştir.

2.1.1. Aile

Aile bireyin hem eğitiminde hem de din eğitiminde ilk ve en önemli kurumdur.⁵² Aynı zamanda aile bireyde dini duygu ve düşüncenin ortaya çıkması ve gelişiminde son derece etkilidir.⁵³ Benzer şekilde katılımcılar İslam düşüncesinde farklı yorumlar (mezhep) algısının ortaya çıkmasına etki eden en önemli faktörün aile olduğunu belirtmişlerdir. Bazı katılımcılara ait görüşler şöyledir:

“Ortaokul öğrencisi genelde mezhepten habersiz oluyor. Aileleri hangi mezhepteyse o mezhepte oluyor. Taklidî diyebilirim.” (Ö7, kadın, 1-3 yıllık öğretmen).

“Aile ve sosyal çevre öğrencilerin mezhep algısını etkilemede çok önemli. Özellikle aileden aldıkları eğitim onların konuya bakışını fazlaca etkiliyor.” (Ö13, erkek, 9-13).

“Kendi ailelerinin mensup oldukları mezhep algıları ve daha kendi mezheplerini tanınamaları...” (Ö17, kadın, 1-3).

“Aile, çevre ve sosyal etkenler çocukların mezhep düşüncesinde etkili faktörler. Bununla birlikte aileyi bir adım daha öne alabilirim.” (Ö23, kadın, 14-18).

Bu temada görüş belirten öğretmenler mezhep algısının oluşumunda aile faktörünün önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ö7, Ö13, Ö23 öğrencilerin mezhep algılarının oluşumunda öncelikle aile etkisine vurgu yapmışlardır. DKAB öğretmenlerinin belirttiği gibi aile bireyin temel ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte aynı zamanda tüm hayatını şekillendiren ve etkileyen önemli bir eğitim kurumudur.⁵⁴ Huzurlu, mutlu bir ailede yetişmiş, iyi bir aile eğitimi almış bireyler kendi yaşamlarında huzurlu ve mutlu olabilirken, aksi yaşanmışlıklar bireylerin yaşamlarının devam eden süreçlerinde pek çok olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir.⁵⁵ Bir eğitimci olarak Hz. Peygamber: “Hepiniz çobansınız, hepimiz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz...”⁵⁶ hadisinde bu gerçekliği vurgulamıştır. Ö7 öğrencilerin aileden edindiği algının mutlak bir bilgi şeklinde kabul edildiğini özellikle vurgulamaktadır. Ö7'nin görüşü bu konuda öğretmenler için önemli bir sorun olarak düşünülebilir ve çözüm üretilmesi gerekmektedir. Ö17 mezhep algısının aileden etkilendiğini fakat çocukların mezhepleri tanımadıklarını belirtmiştir. Buna göre öğretmenlerin mezhep öğretiminde öğrenci velileriyle işbirliği yapmaları, geleceğin anne-babaları olacağı düşüncesiyle yetişen nesli nitelikli eğitmeleri önemli bir ihtiyaçtır. Bu temada vurgulanan bilgi eksikliğine dair görüşler öğretmenlerin mezhep öğretiminde zorlandıkları konular başlığındaki öğrencinin bilgi eksikliğinin giderilememesi temasıyla ilişkilidir.

2.1.2. Çevre

Eğitimin önemli fonksiyonlarından birisi toplumsal işlevidir. Toplumun yapısı, ihtiyaçları, amaçları eğitimin fonksiyonunu belirler. Her eğitim sistemi içinde yaşadığı toplumun değerlerini toplayıp bir araya getirmekle yükümlüdür. Ayrıca toplumların farklı yapısı oradaki eğitimin konusudur.⁵⁷ İnsan sosyal bir varlıktır. Çevreyle sürekli ilişki içerisinde. Hatta yaşam çevreyle etkileşime girmek suretiyle yenileşme sürecidir. Bireyler

⁵² Bu konuda daha fazla bilgi için bk. Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996); Mehmet Emin Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi* (İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2006); Süleyman Gümrükçüoğlu, “Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü”, *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2017); Ömer Özdemir, *Ailenin, Çocuklarının Din Eğitimine Katkısı (İstanbul örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).

⁵³ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987), 46.

⁵⁴ Mustafa Köylü, “Ailede Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 314-321.

⁵⁵ Ömer Özdemir, “Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 314.

⁵⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid (Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 1436/2011), “Cum'u'a”, 11; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ty.), “İmâre”, 20.

⁵⁷ Hikmet Celkan, “Eğitim ve Toplum”, *Eğitim Sosyolojisi*, ed. M. Çağatay Özdemir (Ankara: Pegem Akademi, 2014), 40.

arasında ortak değerler ve idealler çerçevesince gerçekleşen karşılıklı ilişki toplumun varlığını sürdürmesi için bir gerekliliktir.⁵⁸ Fidan ve Erden'e göre eğitim, seçilmiş ve kontrollü bir çevre üzerinden en üst düzeyde bireysel gelişme ve toplumsal yeterlilik kazandırmayı sağlayan sosyal bir süreçtir.⁵⁹ Bazı katılımcılar mezhep algısında çevre faktörünü vurgulamışlardır. Bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

"Çevreleri çocukların farklı yorumlar geliştirmesinde oldukça etkili oluyor. Hatta bu etki derslerde onların bu tarz konulara bakışlarını etkiliyor. Bu durum konuya daha önyargılı bakmalarına neden olabiliyor." (Ö8, erkek, 1-3).

"Toplumsal kanı, akran, dışlanma korkusu, kulaktan dolma bilgiler İslam düşüncesinde farklı yorumlar oluşmasında en önemli faktörlerdir. Burada toplum baskısı anlamında çevreyi özellikle vurgulamak gerekir." (Ö9, kadın, 1-3).

"Çevre ve sosyal etkenler bireylerin kararlarında oldukça etkili diye düşünüyorum. Farklı mezhepler hakkında fikirlerini bireyler çevrenin etkisiyle çok fazla da bilgi sahibi olmadan, buralardan etkilenmek suretiyle veriyorlar." (Ö22, erkek, 14-18).

Bu temada görüş belirten öğretmenler mezhep algısının oluşumunda çevre faktörünün önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ö8, Ö9, Ö22 çevrenin öğrencilerin farklı yorumlar geliştirmelerinde etkili olduğunu özellikle vurgulamışlardır. Din eğitimi ve öğretiminde bireylerin gelişme ve değişme yaşayabilmeleri için kontrollü bir çevre içinde eğitilmelerinin sağlanması önemlidir. Ö8 mezhep algısının oluşumunda çevre etkisini belirttikten sonra, bu etkinin olumsuzluğuna, öğrencilerin önyargı geliştirdiklerine işaret etmiştir. Ö9, toplum baskısının mezhep algısındaki etkisini belirtmiş, dışlanma korkusu ve kulaktan dolma bilgilerle geliştirilen algılara vurgu yapmıştır. Ö22 ise bilgi sahibi olmadan çevre etkisiyle geliştirilen algılar olduğunu ifade etmektedir. Buna göre DKAB öğretmenleri çevre etkisini kontrol altına almak için çaba göstermeli, özellikle çevrenin olumsuz etkileri konusunda öğrencileri nitelikli bilgilerle doğru algılara yönlendirebilmelidirler. Ö9 ve Ö22'nin belirttiği görüşler mezhep algısını etkileyen faktör başlığındaki bilgi eksikliği temasıyla, Ö8'in görüşleri öğretmenlerin mezhep öğretiminde zorlandıkları konular başlığındaki önyargılar temasıyla ilişkilidir.

2.1.3. Farklı Uygulamalar

İslâm dini iman, ibadet ve ahlak birlikteliği üzerine inşa edilmiş bir yaşam biçimidir. Allah Teâlâ insana yaratılmış olmasının karşılığında üstlenmesi gereken sorumlulukları Kur'an'da bildirirken, Hz. Peygamber de Kur'an'ı açıklamış ve bizzat yaşayarak (sünnetiyle) İslam'ı örneklemiştir. Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonra Kur'an ve Sünnet'in kabulünde ihtilaf olmamakla birlikte nasları anlama ve yorumlamada yine bu iki temel kaynağa dayalı olarak farklı anlayışların ortaya çıkması söz konusu olmuştur.⁶⁰ Bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

"Din aynı olmasına rağmen bu kadar farklı uygulamaların olması çocukların mezhep algısını etkilemektedir. Zira öğrenciler İslam tek olmasına rağmen neden bu kadar fazla uygulama farklılığı ortaya çıkıyor sorusuna cevap arıyorlar..." (Ö14, kadın, 4-8).

"Öğrencilerin mezhep algısını etkilemede en önemli faktörlerden birisi fikir farklılıklarıdır. Bu farklılıklar uygulama farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmakta ve bu da öğrencilerin mezhep algısını oluşturmaktadır." (Ö15, kadın, 4-8).

"Öğrencilerin mezhep algısı özellikle Müslümanlar arasındaki bazı farklı uygulamalar üzerinden şekillenmektedir..." (Ö28, erkek, 4-8).

Bu temada görüş belirten öğretmenlere göre Müslümanlar arasındaki uygulama farklılıkları öğrencilerin mezhep algılarını etkilemektedir. Zira abdest, namaz, oruç gibi ibadet,

⁵⁸ A. Kadir Aslan, "Eğitimin Toplumsal Temelleri", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2001), 18.

⁵⁹ Nurettin Fidan – Münire Erden, *Eğitime Giriş* (Ankara: Feryal Matbaacılık, 1991), 11.

⁶⁰ Saffet Köse, "Mezhep Görüşleriyle İlgili Farklı Nakiller", *İslami Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1 (1995), 101.

nikâh akdi gibi muamelatla ilgili bazı uygulama farklılıkları ve toplumsal yaşamda ortaya çıkan anlayış değişiklikleri bu başlıkla ilgili en önemli örneklerdir. Ö14 ve Ö28'in belirttiği gibi bazı öğrenciler inandıkları din tek olduğu halde İslam'da farklı uygulamalar olmasını anlayamamaktadır. Bu sorun karşısında DKAB öğretmeni ne yapmalıdır? DKAB öğretmenleri farklı uygulamaları İslam'ı yaşamada bir zenginlik olarak anlama ve öğrenciye bu düşünceyi merkeze alarak bir yaklaşım sunma konusunda özenli davranmalıdırlar. Ayrıca DKAB öğretmenleri bu farklı uygulamaların İslam dininin kolaylık prensibi ve evrenselliği açısından bir gereklilik olduğunu da vurgulamalıdırlar. Bu tema, öğretmenlerin mezhep öğretiminde zorlandıkları konular başlığındaki mezhebin varlık sebebini tam olarak ortaya koyamama temasıyla ilişkilidir.

2.1.4. Din Algısı

Din kavramı özü itibariyle Mutlak Varlık'a, anlaşılma ve yaşanma boyutuyla insana ait bir kavramdır. İnsanlık tarihinin ortaya koyduğu en temel gerçeklik insanlığın dinden uzak olamayışıdır. Başka bir ifadeyle nerede insan olduysa orada mutlaka bir inanış olmuştur.⁶¹ İnsanlık yaşadığı her dönemde kutsalın vazgeçilmezliğini ortaya koymuştur.⁶² Bu gerçeklik son dönemin önemli dinler tarihçilerinden Mircea Eliade'nin şu ifadesinde anlam bulmuştur: "Kutsal, insan bilincinin tarihinde bir aşama değil, bilincin yapısında mündemiç bir unsurdur."⁶³

Özü itibariyle ilâhi, aşkın üstün bir varlıkla ilişkide olma ve bu ilişkinin ortaya koyduğu temel sorumluluklar anlamında iman, ibadet ve ahlak sistemine bağlı kalma şeklinde açıklayabileceğimiz din kavramı⁶⁴ gerçekte insanı çepeçevre saran bir yaşam biçimidir. İnsan insanca yaşayabilmek, toplum içinde kendini gerçekleştirebilmek ya da kendini sağlıklı bir şekilde inşa edebilmek için dine ihtiyaç duyar. İlk insandan beri yaşanan tecrübe bu gerçekliğe işaret eder. Hatta psikoloji ve sosyoloji alanında yapılan araştırmalar da din olgusunu göz ardı ederek bir yere varılamayacağını göstermektedir.⁶⁵ Dinin ilâhi ya da aşkın boyutunun yanında bir de insana ait olan ya da insanî yönü vardır. İlâhi ya da aşkın kaynaktan sadır olan din insanda anlam bulur. Yani dini anlayan ve yaşayan insandır. Buna göre insana düşen temel sorumluluk dini doğru anlamak ve yaşamaktır. İşte bazı katılımcılar din anlayışının mezhep algısını etkilediğini belirtmişlerdir. Bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

"Öğrencilerin mezhep algısı üzerinde etkili olan Müslümanların din algısı ve yaşam biçimindeki bazı sorunlardır. Şöyle ki; bazı Müslümanlar çağın yaşam biçimine ayak uyduramıyor, bazıları dini akla ve mantığa uygun olarak anlamıyor ya da dinin akla ve mantığa uygun olarak anlaşılması gerektiğine inanmıyor, bazıların yaşadığı din doğrudan Kur'an'a uygun olmuyor." (Ö3 erkek, 19-25).

"Ortaöğretimde bazı öğrenciler mezhepleri farklı bir inanç şeklinde algılayabiliyorlar. Özellikle Alevilik konusunu örnek verebilirim. Alevi öğrenci olsun Sünni öğrenci olsun bunu farklı bir din gibi düşünebiliyorlar. Bence mezhep algısı üzerinde içinde yaşadıkları toplumun din algısı çok etkili. Öğrenciler kendilerine sağlıklı bir bilgi verildiğinde konuyu ancak algılayabiliyorlar." (Ö4, erkek, 26 ve üstü).

⁶¹ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964), 31.

⁶² Ali Köse, "XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (2015), 6.

⁶³ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2003), 11. akt. Köse, "XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış", 5.

⁶⁴ Bu konuda daha fazla bilgi için bk. Abdurrahman Kurt, "Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 73-93.

⁶⁵ Onat, "Din Alanında Yeniden Yapılanma Üzerine", 99.

“Öğrencilerin bu konuda en çok sorguladığı konu mezhepler nasıl ortaya çıktığı oluyor. Hatta onlar “Doğru bir tane değil mi? Neden bu kadar farklı yorum var?” şeklinde bu düşüncelerini ifade ediyorlar.” (Ö21, erkek, 19-25).

Bu temada görüş belirten öğretmenler din algısının / dini anlamaya dönük tutumun öğrencilerin mezhep algısını etkilediğini belirtmişlerdir. Özellikle Ö3’ün bu konuda görüşleri önem arz etmektedir. Bazı Müslümanların çağın yaşam biçimine ayak uyduramaması, dinin akla ve mantığa uygun olarak anlaşılması gerektiğine inanmamaları, İslam dinini Kur’an’ın öğretilerine uygun anlayamamaları gibi problemler DKAB öğretmenlerinin dikkatle üzerinde durmaları ve çözmek için çaba harcamaları gereken önemli sorunlardır. Bu noktada DKAB öğretmeni ne yapmalıdır? DKAB öğretmenleri Kur’an ve Kur’an’ın uygulayıcısı olan sünneti İslam anlayışının merkezine alarak, akla kapı aralayarak, iradeyi yok saymayarak bu sorunlarla mücadele etmeli, öğrencilerine de bu zihniyeti kazandırmaya çalışmalıdırlar. Zira Kur’an insanın, insanı, eşyayı, olay ve olguları doğru anlamasına doğru düşünmesine imkân sağlamak, evrendeki konumunu doğru tespit etmesine yardımcı olmak, geçmişin esiri olmaktan kurtarmak için Allah katından gelmiş olan bir “öğüt”, “rehber”, “uyarı” kitabıdır.⁶⁶ Kur’an’ın insanlığa rehberlik edebilmesi için Kur’ani mesajın Müslümanın akli ile buluşması gerekmektedir.⁶⁷ Müslümanlar İslam’ı doğru anlamak ve yaşamak için Kur’an ve Sünneti doğru anlamalıdırlar. Aksi takdirde Ö4’ün cevabında belirttiği gibi, bazı öğrencilerin mezhebi din olarak algılaması problemi ortaya çıkmaktadır. DKAB öğretmenleri bu sorunla mücadele etmeli, öğrenciye mezhebin din olmadığını vurgulama noktasında hassasiyet göstermelidir. Bu tema, mezhep öğretiminde dikkat edilecek unsurlar konusundaki din-mezhep ayırımına dikkat etme temasıyla örtüşmektedir.

2.1.5. Bilgi Eksikliği

Bilgi TDK tarafından: “İnsan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütünü; malumat” ve “Öğrenme, araştırma veya gözlem yolu ile elde edilen gerçek; haber, malumat, vukuf” şeklinde tanımlanmaktadır.⁶⁸ Felsefe terimleri sözlüğünde bilgi: “Genel olarak, öznenin amaçlı yönelimi sonucunda özneye nesne arasında kurulan ilişkinin ürünü olan şey, bir şeyin ayırıcılığına ya da bilincine varma, öğrenilen şey” olarak tanımlanmaktadır.⁶⁹ İslam felsefesi sözlüğünde bilgi, doğruluğu gerekli ve yeterli delillerle temellendirilmiş şuur muhtevası olarak tanımlanır. İslam filozofları bilginin kaynakları olarak vahiy, akıl, duyu organları ve sezgiyi kabul ederler. Bunlar içerisinde akıl, insanı diğer varlıklardan ayıran düşünme melekesi olup bilgiyi asıl mümkün kılan güçtür.⁷⁰ Bilmek insanı değerli, bilgisizlik insanı değersiz yapar. İşte bazı katılımcılar bilgi eksikliğinin öğrencilerin mezhep algısını etkilediğini belirtmişlerdir. Bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

“Mezhebin ne olduğu ve neden ortaya çıktığı konusunda sağlıklı fikir üretebilecek bir bilgisinin olmaması mezhep algılarını etkiliyor. Hatta kulaktan dolma yanlış bilgi sahibi olabiliyorlar. Bu da genelde onların mezhebi tam olarak anlayamamalarına neden oluyor.” (Ö5, erkek, 4-8).

“Toplumsal kanı, akran, dışlanma korkusu, kulaktan dolma bilgiler İslam düşüncesinde farklı yorumlar oluşmasında en önemli faktörlerdir...” (Ö9, kadın, 1-3).

“Kulaktan duyma fikirleri gerçek zannetmeleri öğrencilerin mezhep algısını çokça etkilemektedir.” (Ö20, kadın, 4-8).

Bu temada görüş belirten öğretmenler mezhep algısına etki eden unsur olarak bilgi eksikliğine vurgu yapmıştır. Ö5, Ö9, Ö20 sağlam bilgi olmadan, kulaktan dolma fikirlerin mezhep algısını etkilediğini belirtmektedirler. Bu konuda DKAB öğretmenine düşen

⁶⁶ Onat, “Din Alanında Yeniden Yapılanma Üzerine”, 106.

⁶⁷ Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, 13.

⁶⁸ Türk Dil Kurumu (TDK), *Güncel Türkçe Sözlük*, “Bilgi” (Erişim 21 Kasım 2023).

⁶⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000), “Bilgi”, 45.

⁷⁰ Mehmet Vural, *İslam Felsefesi Sözlüğü* (Ankara: Elis Yayınları, 2020), “Bilgi”, 131-132.

sorumluluk nedir? İslam geleneğinde insan dünyanın merkezi ve gayesi olarak görülmüştür. Belirli bir amaç üzere yaratılmış bu özel varlığın evren içerisindeki tartışılmaz üstün konumunun en önemli hususlardan birisi sahip olduğu tabiatıdır. Bu da insanın bilen varlık olmasıyla ve insandaki ilahi özle ilişkilidir. İnsanın sahip olduğu bu eşsiz tabiatın yanında bir de kendisindeki eksiklikleri içeren yön vardır ki o da insanın öz doğasıyla ilişkilidir. Buna göre insanda yetinmemek, acelecilik, doyumsuzluk, sabırsızlık, yılgınlık, tahammülsüzlük vb. olumsuz özellikler içeren bir yön de mevcuttur. İnsanı eksik bırakan yönlerden birisi de bilgisizliktir. Hatta bilmediğini bilmemek daha büyük bir sorundur. DKAB öğretmenleri öğrencilerin mezhep algılarının sağlıklı / nitelikli bilgiye dayalı olması konusunda özen göstermeli, bilgi eksiklerini gidermeye çalışmalıdırlar. Bu tema, DKAB dersinin mezhep algısına etkisi başlığındaki bilgi eksikliği nedeniyle etkisizlik temasıyla ilişkilidir.

2.1.6. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi

Türk Milli Eğitim sisteminin en temel amacı her eğitim sisteminde olduğu gibi iyi bir insan yetiştirmektir. Bu bağlamda Türk Milli Eğitiminin genel amacı, "Türk Milletinin bütün fertlerini, Türk Milletinin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren... ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek" olarak ifade edilir.⁷¹ Bu amaca ulaşmak için örgün eğitim sisteminde yani okullarda öğretmenler ve öğretim programları aracılığıyla bireyler eğitime çalışılmaktadır. Bu sistem içerisinde önemli derslerden birisi de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersidir. Zira Din ve Ahlak öğretiminin amacı şöyle ifade edilmektedir: "Din ve ahlak öğretiminin genel amacı, temel ve ortaöğretimde öğrenciye, Türk Milli Eğitim Politikası doğrultusunda genel amaçlarına, ilkelerine ve Atatürk'ün laiklik ilkesine uygun, din, İslam dini ve ahlak bilgisi ile ilgili yeterli temel bilgi kazandırmak, böylece Atatürkçülüğün, milli birlik ve beraberliğin, insan sevgisinin, dini ve ahlaki yönden geliştirilmesini sağlamak, iyi ahlaklı ve faziletli insanlar yetiştirmektir."⁷² İşte araştırma katılımcısı öğretmenlerden bazıları DKAB derslerinin öğrencilerin mezhep algılarını etkilediğini belirtmişlerdir. Bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

"Öğrencilerin mezhep algısını etkileyen faktörlerden birisi DKAB dersleridir. Bu derslerde öğrencileri sağlıklı bilgiler vermek ve onları doğru yönlendirmek gerektiğini de belirtmek isterim." (Ö26, kadın, 9-13).

"Öğrencilerin mezhep algılarının şekillenmesinde DKAB dersleri etkilidir. Öğrenciler bu sayede daha doğru bilgi alıyorlar ve daha doğru bir algı geliştirebiliyorlar." (Ö30, kadın, 4-8).

Bu temada görüş belirten öğretmenler DKAB dersinin mezhep algısının oluşumunda etkili olduğunu belirtmişlerdir. Ö26 derste sağlıklı bilgiler verilmesine ve doğru yönlendirmeye vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede bireylerin her açıdan din, İslam dini ve ahlak bilgisiyle donanmış olarak yetişmeleri, milli birlik ve beraberlik duygusu hissetmeleri, iyi ve faziletli insanlar olmalarının sağlanması gerekmektedir. DKAB dersleri Türk Milli Eğitiminin genel amacını gerçekleştirmesinde önemli ve gerekli bir derstir. Bu katkı nitelikli DKAB dersleriyle daha da artacaktır. Bu sebeple hem Türk Eğitim sisteminin hem de din ve ahlak öğretiminin genel amacında belirtilen insan tipinin yetiştirilmesinde DKAB derslerinin önemi kadar bu derslerde İslam düşüncesinde farklı yorumlar konusunun kaliteli işlenişinin önemi de ortadadır. Bu kaliteli işlenişle ilgili Selçuk'un şu sözleri önemlidir: "Din öğretimi öğrencinin karar verme, akıl yürütme, öğrenme, araştırma, sorgulama, yorumlama ve anlamaya yönelik zihinsel çabalarını zenginleştirip besleyebilmelidir."⁷³ DKAB öğretmenleri dersin işlenişinde belirtilen noktalarda dikkatli olmalıdırlar.

⁷¹ Milli Eğitim Temel Kanunu, (METK), Milli Eğitim Bakanlığı, (1973), md.1739.

⁷² Tebliğler Dergisi, "S. 2219, C. 49, 20.10.1986", (Erişim 28 Mart 2014).

⁷³ Mualla Selçuk, "Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri", *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, ed. H. Hüseyin Dilaver vd. (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000), 12.

2.2. DKAB Derslerinin Mezhep Algısına Etkisi

DKAB dersi öğrencilerin mezhep algılarını iki farklı şekilde etkilemektedir. Katılımcılardan büyük çoğunluk dersin öğrencilerin mezhep algılarına olumlu yönde etki ettiğini belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar ise dersin mezhep algısında etkisiz olduğunu ya da olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Buna göre DKAB dersi öğrencilerin mezhep algılarını olumlu etkilediğini belirten katılımcılara ait görüşlerle ilgili temalar Tablo 2’de kategorileştirilmiştir:

Tablo 2. DKAB dersi öğrencilerin algılarını olumlu etkiler

Temalar	Katılımcılar	N
Mezhebin varlık sebebini anlamayı sağlama	Ö8, Ö9, Ö15, Ö18, Ö20, Ö21, Ö22, Ö23, Ö26, Ö28, Ö30	11
Bilgi artışı sağlama	Ö1, Ö2, Ö7, Ö12, Ö17, Ö27, Ö29	7
Hatalı/eksik bilgiyi düzeltme	Ö4, Ö5, Ö11	3
Toplam		21

2.2.1. Mezhebin Varlık Sebebini Anlamayı Sağlama

DKAB derslerinin öğrencilerde mezhep algısı oluşturmada olumlu katkısının olduğunu belirten katılımcılardan 12’si bu katkının öğrencilerde mezheplerin varlık sebebini anlamalarını sağlamak şeklinde gerçekleştiğini belirtmişlerdir. DKAB derslerinin mezhep algısına etkisini araştırdığımız bu soruda katılımcılardan bir kısmı özellikle farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmayı vurgulamışlardır. Bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

“DKAB dersi öğrencilerimizin mezheplerin ortaya çıkış sebeplerini anlamalarını, farklılığın kültürümüze kattıklarının farkında olmalarını sağlamaktadır.” (Ö8, erkek, 1-2).

“Doğru yöntem ve bilgilerle DKAB dersi aracılığıyla verilen sağlıklı mezhep bilgisi öğrencinin mezhep algısını olumlu etkileyecek, bu anlayış farklılıkların bir ayrıştırmaya değil ittihat ve suhulete vesile olduğunu kavrayan öğrenci hayatı boyunca dinin olmazsa olmazı haline gelmiş bu oluşumların gerekliliğini kabul edecektir.” (Ö15, kadın, 4-8).

“Öğrenciler DKAB dersi aracılığıyla mezheplerin doğuş serüvenini ve güncel meseleleri çözerken sağladığı kolaylıklar hakkında fikir sahibi olabiliyorlar. Bu da onların mezhep algılarını olumlu olarak etkilemektedir.” (Ö20, kadın, 4-8).

“Ders ile birlikte öğrencilere Mezhepler arası farkların olabileceği, hepsinin İslamiyet’in zenginliği olduğu bilinci aktarılıyor.” (Ö28, erkek, 4-8).

Bu temada görüş belirten öğretmenler mezhebin varlık sebebini düşünce ve yaşayış zenginliği olarak anlaşılması gerektiğini ve ayrışmanın değil, birleşmenin önemini vurgulamışlardır. Bu konuda özellikle Ö15 ve Ö28’in görüşleri dikkate değerdir. Eğitim sistemimizin temel amacı, DKAB öğretim programının perspektifi başlığında, değerlerimiz ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmek olarak ifade edilirken⁷⁴, programın vizyonu, dinin hayatı anlamlandırmadaki rolünü fark eden; millî, manevi ve ahlaki değerleri benimseyen; farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmış bireyler yetiştirmek olarak belirtilmektedir.⁷⁵ Tüm DKAB öğretmenleri bu amacı gerçekleştirmeye kaliteli derslerle destek olabilirler ve olmalıdırlar.

2.2.2. Bilgi Artışı Sağlama

Katılımcılardan bazıları dersin konuyla ilgili bilgi artışı sağlayarak mezhep algısını olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Bilginin önemli bir güç kaynağı olduğu çağımızda katılımcılar bu durumun DKAB dersinde mezhepler konusu için de geçerli olduğuna ve dersin

⁷⁴ MEB, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı”, 2.

⁷⁵ MEB, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı”, 9.

bu konuda öğrencileri bilinçlendirdiğine vurgu yapmışlardır. Bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“DKAB dersleri öğrencilerin mezhepler hakkında daha fazla bilgi kazanmalarını sağlamaktadır. Bu sayede öğrenciler bu konuda edindikleri bilgi artışıyla birlikte bilinçlenmektedirler.” (Ö2, kadın, 1-3).

“DKAB derslerinde doğruyu anlatarak doğruya yönlendirmek gerekir. Bu sayede DKAB dersi öğrencilerde her konuda olduğu gibi mezhep algısının oluşumunda da olumlu katkı sağlayacaktır.” (Ö12, kadın, 1-3).

“DKAB dersinde edindikleri bilgilerle diğer mezhepleri ve kendi mezheplerini detaylı olmasa da tanıyorlar. Bu olumlu bir katkı fakat öğrencilerin fikirlerinde bir değişiklik olmuyor.” (Ö17, kadın, 9-13).

“DKAB dersi öğrencileri mezhep konusunda bilgilendirerek olumlu katkı sağlıyor. Hatta bu sayede öğrencilerin ailenin ve çevrenin öğütlediği mezhep konusundaki görüşleri pekişmiş oluyor.” (Ö29, erkek, 4-8).

Bu temada görüş belirten öğretmenler "DKAB dersleri öğrencilerin mezhep algısını bilgi artışı sağlayarak olumlu etkiler" görüşünü sunmuşlardır. Bilgi artışı sağlama derken burada doğru bilginin önemini de belirtmek gerekir. Bu durum Ö12 tarafından da vurgulanmıştır. Ö29'un da belirttiği gibi mezhep algısı üzerinde dersin olumlu katkısı aile ve çevre etkisini de yönlendirmektedir. DKAB dersi öğretim programı öğrencilere din ve ahlakla ilgili temel kavramları öğretirken, din ve ahlakla ilgili bilgilerin kavramsal temellerinin oluşturulmasına ve kavramlar arası ilişkilendirmelerin yapılmasına vurgu yapmaktadır.⁷⁶ Buna göre DKAB öğretmenleri öğrencilerin mezhep konusunda bilişsel yapılarını güçlendirmek için çaba harcamalıdır. Bu arada bilgi artışı sağlar katkısına değinen katılımcılardan bazıları bu olumlu etkinin bazı nedenlerle tekrar olumsuzla dönüşebildiğini de belirtmişlerdir. Örneğin; bilgi artışına rağmen fikirlerinde bir değişikliğin olmaması ya da bilgi artışına rağmen derse yönelik genel ilgisizlik nedeniyle olumlu etkinin öğrencide istenilen olumlu kazanımı sağlamada yetersiz kalışı gibi. Bu tema, mezhep algısını etkileyen unsurlardan aile, çevre ve DKAB dersleri temalarıyla ilişkilidir.

2.2.3. Hatalı/Eksik Bilgiyi Düzeltme

Katılımcılardan 3'ü DKAB derslerinin öğrencilerde bulunan hatalı ve eksik bilgileri düzeltme katkısına vurgu yapmışlardır. Bu katılımcılara göre öğrenciler bazı sebeplerle hatalı ya da eksik bilgiler edinmişlerdir. DKAB dersi bu bilgi hatalarını düzelterek mezhep algısının oluşumuna olumlu katkı sağlayacaktır. Bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“DKAB dersi öğrencilerin mezhep algısının oluşumunda önemlidir. Özellikle anlatılan konular öğrencilerdeki yanlış bilgileri düzeltmekte ve onların daha sağlıklı mezhep algısı geliştirmelerine olanak sağlamaktadır.” (Ö4, erkek, 26 ve üstü).

“DKAB dersi ve özellikle DKAB öğretmenlerinin konuya hâkim olup öğrenciler düzeyinde meseleye açıklık getirmesinin onların yanlış inanç geliştirmesini önleme açısından etkili olduğu kanaatindeyim.” (Ö5, erkek, 4-8).

“Yanlış bilinen konuları düzeltmek açısından olumlu bir etkisi olduğunu söyleyebilirim.” (Ö11, kadın, 4-8).

Bu temada Ö4, Ö5, Ö11 DKAB dersinin öğrencilerin yanlış / hatalı bilgilerini düzelterek mezhep algısına olumlu katkı yaptığını belirtmişlerdir. Ö5 dersin öğrencinin mezhep algısına olumlu katkısını öğretmenin özel alan bilgisinin gücüyle ilişkilendirmiştir. Öğretmenlik mesleğinin en temel gereksinimlerinden olan alan bilgisi yeterliliğinin bu konuda katılımcı öğretmenimiz tarafından vurgulanması önemlidir. Buna göre öğretmenler hem hizmet öncesi eğitimde hem de hizmet içerisinde konuya dair alan bilgilerini geliştirmelidirler.

⁷⁶ MEB, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı”, 8.

Bazı katılımcılar DKAB derslerinin öğrencilerde mezhep algısının oluşumuna katkı sağlamada etkisiz olduğunu ya da olumsuz katkı sağladığını belirtmişlerdir. Bu katılımcılar dersin olumsuz etkileme sebeplerini de ifade etmişlerdir. Dersin öğrencilerin mezhep algılarını olumsuz etkilediğini belirten katılımcılara ait görüşlerle ilgili temalar Tablo 3' te kategorileştirilmiştir:

Tablo 3. DKAB dersi öğrencilerin mezhep algılarını olumsuz etkiler

Temalar	Katılımcılar	N
Öğrencilere dokunamadığı için etkisiz	Ö6, Ö10, Ö13, Ö14	4
Bilgi eksikliği nedeniyle etkisiz	Ö16, 19, Ö25	3
Program / müfredat tek mezhebe dayalı olduğu için etkisiz.	Ö3, Ö24	2
Toplam		9

2.2.4. Öğrencilere Dokunamadığı İçin Etkisizlik

Katılımcılardan bazıları DKAB dersinin öğrencilerin mezhep algılarındaki olumsuz etkisini dersin öğrenciler üzerinde beklenen katkıyı sağlayamadığını ifade ederek açıklamışlardır. Bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Dersin öğrencilerin mezhep algısına olumlu etkisi olduğu kanaatinde değilim. Ders öğrenciler üzerinde etkili olamıyor. Hatta bazı öğrenciler mezhebe ne gerek var diyorlar.” (Ö6, erkek, 26 ve üstü).

“DKAB dersi öğrenciler üzerinde etkisiz kalıyor. Öğrenciler daha önceden edindikleri fikirleri sabit bir şekilde sürdürüyorlar. Bu sebeple dersin öğrenciler üzerinde bir değişim etkisi yok diyebilirim.” (Ö13, erkek, 9-13).

Bu temada görüş belirten öğretmenler dersin öğrenciler üzerinde beklenen etkiyi yapamadığını belirtmişlerdir. Ö6 öğrencilerin mezhebin gereksizliğini düşündüklerine vurgu yapmaktadır. Ö13 ise öğrencilerin önceden edindikleri sabit fikirlerin değişmesinin kolay olmaması sebebiyle dersin etkisizliğine dair görüş belirtmektedir. Bu çerçevede öğretim programına göre ders; öğrencilere İslam düşüncesinin farklı anlayış ve yorum biçimlerini tanıma, farklı din, inanç ve yorumlara saygı duyma konusunda katkı sağlamalıdır.⁷⁷ Bu katılımcılar dersin bu hedefi gerçekleştirmede yetersiz olduğu görüşündedirler. Buna göre DKAB öğretmenleri dersi öğrenciler üzerinde değişim etkisi yaratabilecek şekilde kaliteli işlemeye gayret göstermeli, hem bilişsel hem de duyuşsal alan kazanımları açısından öğrencilere katkı sağlamalıdır.

2.2.5. Bilgi Eksikliği Nedeniyle Etkisizlik

Katılımcılardan 3'ü DKAB dersinin öğrencilerin mezhep algılarındaki olumsuz etkisini öğrencilerdeki bilgi eksikliği sebebinin ortaya koyarak açıklamışlardır. Bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Öğrencilerin mezhep algılarının şekillenmesinde DKAB dersinin etkisi yok denecek kadar az. Bana göre lise öğrencileri bile mezhep konusunda çok fazla bilgisizler. Hatta bilgisiz olduklarının bile farkında olmadıkları için ders katkı sağlamaktan çok uzak kalabiliyor.” (Ö16, erkek, 4-8).

⁷⁷ MEB, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı”,9.

“Öğrenciler mezhebin tam olarak ne olduğunu ne amaçla var olduğunu bilmiyorlar. Bu bilgisizlik onların sağlıklı mezhep algısı geliştirmelerinde olumsuz etki yaratıyor.” (Ö25, kadın 9-13).

Bu temada görüş belirten öğretmenler öğrencilerin bilgi eksikliği sebebiyle DKAB derslerinin mezhep öğretiminde etkisiz kaldığını belirtmişlerdir. Ö16, öğrencilerdeki mezhep konusuna dair bilgi eksikliğine, hatta bilmediklerinin bile farkında olmadıklarına vurgu yapmıştır. Benzer şekilde Ö25 de öğrencilerin bilgisizliğinin sağlıklı mezhep algısı geliştirmelerine engel olduğunu belirtmiştir. DKAB öğretmenleri öğrencilerdeki bilişsel yapıyı güçlendirmek için çabalamalıdır. Bu tema, mezhep algısını etkileyen unsurlar başlığındaki bilgi eksikliği temasıyla örtüşmektedir.

2.2.6. Program / Müfredat Tek Mezhebe Dayalı Olduğu İçin Etkisizlik

Katılımcılardan 2’si DKAB dersinin öğrencilerin mezhep algılarındaki olumsuz etkinin bazı öğrencilerin müfredatın tek mezhebe dayalı olarak hazırlandığı ve dersin de bu çerçevede işlendiği görüşüne sahip olmaları sebebiyle gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Öğrencilerden bazıları Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin müfredatının sadece tek bir mezhebi görüşe uygun olarak hazırlandığını düşünüyorlar. Bu da dersin etkisiz olmasına sebep oluyor.” (Ö3, erkek, 19-25).

“Bazı öğrencilere göre dersin programı ve işleniş ehl-i sünnet ve'l-cemâ’at anlayışına göre olduğu için sonuç alamıyoruz. Farklı fikirler ve anlayışların programda yer almadığını düşünen öğrenciler üzerinde DKAB dersinin olumlu etkisinden söz etmek kolay değil.” (Ö24, erkek, 14-18).

Bu temada görüş belirten öğretmenlere göre bazı öğrenciler dersin öğretim programının ve işlenişinin tek mezhep anlayışına ya da mezhepçi bir anlayışa dayalı olduğunu düşünmektedirler. Bu durum, öğretim programının din bilimsel yaklaşımında belirtilen programın mezhepler üstü bir anlayışla hazırlandığına ve bu modele göre uygulanması gerekliliğine (tabi ki bu düşüncede olan öğrenci görüşlerine göre) aykırı bir durum olarak düşünülebilir. Tüm DKAB öğretmenleri öğrencilerin bu şekilde anlayışlar geliştirmemeleri konusunda hassasiyet göstermelidirler.

2.3. Ders Kitaplarının Mezhep Öğretiminde Yeterliliği

Öğretmenlere bu soruda ders kitaplarının mezhep öğretiminde yeterli olup olmadığı sorulmuştur. Buna göre ders kitaplarını öğrencilerin mezhep algılarının oluşumunda ya da konunun işlenişinde etkisine dair katılımcılara ait görüşlerle ilgili temalar Tablo 4’te kategorileştirilmiştir:

Tablo 4. DKAB ders kitaplarının mezhep öğretimindeki yeterliliği

Temalar	Katılımcılar	N
Yeterli değil	Ö2, Ö3, Ö5, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö14, Ö15, Ö16, Ö17, Ö18, Ö21, Ö22, Ö24, Ö25, Ö26, Ö27, Ö28, Ö29, Ö30.	21
Yeterli	Ö1, Ö4, Ö8, Ö12, Ö13.	5
Kısmen yeterli	Ö6, Ö19, Ö20, Ö23.	4
Toplam		30

Tablo 4’e göre katılımcılardan büyük çoğunluk ders kitaplarının mezhep konusunun işlenişinde yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşlerini ortaya koymadan önce ders kitaplarında İslam düşüncesinde farklı yorumlar (mezhep) konusunun nasıl örüntülediğine kısaca değinmek gerekmektedir. Konu ilk olarak 7. Sınıflarda 5. Ünite olarak işlenmektedir. Bu üniteye sırasıyla “Din Anlayışındaki Yorum Farklılıklarının Sebepleri”, “İslam Düşüncesinde Yorum Biçimleri”, “İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar” konularına yer verilmektedir. Öğretim programında yapılan açıklamaya göre ünite genelinde İslam

düşüncesindeki yorum farklılıkları; ana hatlarıyla öğrenci düzeyine uygun olarak ele alınmalı, nesnel ve tasviri (betimleyici) bir işlenişe dikkat edilmelidir.⁷⁸ Konu lise düzeyinde 10. Sınıf 5. Üniteye işlenmektedir. Bu üniteye sırasıyla “Dini Yorum Farklılıklarının Sebepleri”, “Dini Yorumlarla İlgili Bazı Kavramlar”, “İslam Düşüncesinde İtikadı ve Siyasi Yorumlar”, “İslam Düşüncesinde Fıkhi Yorumlar”, “Kur’an’dan Mesajlar: Nisâ Suresi 59. Ayet” konularına yer verilir. Öğretim programında ünite genelinde dini yorumların, çağlara ve ortama göre dinin anlaşılma biçimlerini ortaya koyan birer zenginlik olduğu, bu nedenle farklı düşünce ve yorumlara saygı duyulması gerektiğinin vurgulandığı görülmektedir.⁷⁹ Bu arada konunun hem 7. Sınıflar hem de 10. Sınıflarda son ünite olarak programda yer aldığına dikkat çekilebilir. Bu durum konunun öğretmen tarafından sınıf ortamında işlenişe açısından önem arz eder. Zira tüm sınıflarda son ünitelerin işlenişinde öğretim yılının sonları olması nedeniyle bazı zorlukların yaşanabilmesi bir gerçekliktir.

Katılımcılardan 21’i ders kitaplarının mezhep konusunun işlenişe açısından yetersiz olduğunu bildirmiştir. Bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Ders kitaplarının mezhep öğretimi açısından yetersiz olduğu kanaatindeyim. Bazı öğrenciler mezheplerdeki hükümleri sanki İlahi hükümlermiş gibi düşündüklerini ifade ediyorlar.” (Ö3, erkek, 19-25).

“Ders kitapları mezhep konusunda kesinlikle yeterli değil. Geçen seneden önceki zamanlarda 10. Sınıf kitaplarında Caferilik mezhebinin hak mezhep olduğunu senelerce çocuklar okudu ve bu şekilde anlatıldı. Gerisini varın siz düşünün.” (Ö5, erkek, 4-8).

“Daha ayrıntılı bir anlatım ve hayattan örneklerle konu derine inilerek açıklanabilir. MEB kitabındaki bilgilerin yüzeysel kaldığını düşünüyorum. DKAB dersleri de mezhep meselesinin varlığı ve gerekliliği üzerine aydınlatıcı bilgiler içermiyor.” (Ö9, kadın, 1-3).

“Ders kitapları mezhep konusunu işlemede yetersiz. Hatta içerik ders kitabında yok denecek kadar az ve bu bilgilerde sadece teorik. Bu ayrıntıları ortaya koyma noktasında ders saatinin de yetersiz olduğunu düşünüyorum.” (Ö16, erkek, 4-8).

“Ders kitabı mezhep konusunun işlenişinde bence yetersiz. Gençlerin mezhep konusunu doru olarak algılayma ihtiyacının karşılanmasında daha etkinlik içerikli kitaplara ihtiyaç var. Bu şekilde ders kitabının daha faydalı olacağına inanıyorum.” (Ö18, kadın, 4-8).

Bu temada görüş belirten öğretmenlerden Ö9, Ö16 ve Ö18’in görüşleri çerçevesinde ders kitaplarının konuyu sadece teorik, yüzeysel olarak ele alması önemli bir sorundur. Bu katılımcıların belirttiği gibi ders kitapları sadece teorik bilgiler vermek yerine, konuyu hayatın içinden örneklerle, güncel problemleriyle birlikte ele alması daha doğru olacaktır. Konunun bu şekilde işleme gerekliliği ifade edilmişken bu sorumlulukta öğretmenlerin önemli bir rolünün olduğunu da vurgulamak gerekir. Zira programların uygulayıcıları öğretmenlerdir. Ders kitaplarının öğrenme-öğretme ortamlarındaki etkililiğini sağlayacak / arttıracak olanlar da öğretmenlerdir.

Katılımcılardan 5’i ders kitabının mezhep konusunun işlenişinde yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Genel anlamda ders kitaplarının ortaöğretim seviyesine göre yeterli ve anlaşılır seviyede olduğunu düşünüyorum. Bu konu daha ayrıntılı olarak İmam Hatip okullarında verilebilir. Hatta müfredat ve ders kitabı içeriği bazı öğrencilerin seviyesine göre belki de biraz zor ve ağır gelmektedir.” (Ö4, erkek, 26 ve üstü).

“Ders kitaplarının mezhep konusunun işlenişinde yeterli olduğunu düşünüyorum. Burada anlatılan içerik tam olarak öğrenciler tarafından anlaşılabilmesi mezhep konusuyla ilgili sorunların ortadan kalkacağına inanıyorum.” (Ö13, erkek, 9-13).

⁷⁸ MEB, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı”, 35.

⁷⁹ MEB, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı”, 24.

Katılımcılardan 4'ü ders kitabının mezhep konunun işlenişinde kısmen yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Mezhep konusunda kitaplar bence kısmen yeterli. Mezhepler arasındaki farklara ve sebeplerine biraz daha ayrıntılı olarak yer verilmesi faydalı olabilir diye düşünüyorum.” (Ö19, kadın, 9-13).

“Ders kitaplarında verilen bilgiler tam olarak özümsebilse yeterli olabilir fakat son ünite de olması münasebetiyle üniteyi yetiştirme motivasyonlu işleniyor. Bu nedenle beklenen verim elde edilemiyor.” (Ö20, kadın, 4-8)

2.4. Öğretmenlerin Mezhep Öğretiminde Zorlandıkları Konular

Bu soruda öğretmenlere mezhep konusunu işlerken zorluk yaşadıkları noktalar soruldu. Katılımcıların mezhep konusunu işlerken zorlandıkları noktalarla ilgili temalar Tablo 5' te kategorileştirilmiştir:

Tablo 5. Öğretmenlerin mezhep öğretiminde zorlandıkları noktalar

Temalar	Katılımcılar	N
Mezhepler arası görüş farklılıklarının yeterince açıklanamaması	Ö3, Ö5, Ö6, Ö8, Ö12, Ö13, Ö18, Ö19, Ö28, Ö30.	10
Öğrencinin bilgi eksikliğinin giderilememesi	Ö1, Ö2, Ö11, Ö23, Ö24, Ö27.	6
Konuya dair önyargılar	Ö4, Ö10, Ö17, Ö20, Ö26, Ö29.	6
Mezhebin varlık sebebini tam olarak ortaya koyamama	Ö9, Ö14, Ö15, Ö21, Ö22.	5
Mezhebin din olarak algılanması	Ö7, Ö16, Ö25.	3
Toplam		30

2.4.1. Mezhepler Arası Görüş Farklılıklarının Yeterince Açıklanamaması

Dinler tarihi bütün büyük dinlerde bir tür mezhepleşme olgusunun varlığını ortaya koymaktadır. Bütün evrensel dinler hayat buldukları geniş coğrafyalarda eski medeniyetler, dinler ve inançlarla karşılaşmışlardır. Genelde önce bir çatışma, devamında bir uzlaşma ile neticelenen bu karşılaşmada yeni, eski dünyanın üzerine inşa edilirken o dünyaya ait yaşam formlarıyla birlikte varlığını ispat etmiştir. Özünde insan-üstü bir mahiyete sahip olan din bu süreçte zamana, mekâna, topluma, sosyal olgulara, kültür ve medeniyete bağlı bir insan anlaması olarak hayat bulmuştur.⁸⁰ Din bireyin aklına ve gönlüne hitap etmekte, bir toplumda, toplumun kültür ve uygarlık seviyesine göre kurumlaşmakta ve etkin olmaktadır.⁸¹ Din, insanların yaşadıkları sosyo-kültürel çevre, ekonomik durum ve belirli politik etkilerle birlikte farklı anlayış ve uygulamaları içeren sosyal bir karaktere sahiptir.⁸² İşte bazı katılımcılar DKAB öğretmenlerinin mezhep öğretiminde mezhepler arası görüş farklılıklarını açıklarken zorlandıklarına vurgu yapmışlardır. Bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Mezhepler arasındaki farklı yorumları açıklamak zor olabiliyor. Müteşâbih ayetlerin yorumlanmasında ortaya çıkan farklılıkları buna örnek olarak ifade edebilirim.” (Ö5, erkek, 4-8).

⁸⁰ Metin Bozkuş, “İslâm Mezhepleri Tarihi Açısından Dini Düşüncenin Geçirdiği Evreler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2002), 196.

⁸¹ Onat, “Din Alanında Yeniden Yapılanma Üzerine”, 100.

⁸² Bilge Deniz Çatak, “Mezhep Farklılıklarının Evli Çiftlerin İlişkileri Üzerindeki Etkileri: Berlin-İstanbul Örneği”, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* 5/2 (2015), 179.

"Bazı hükümlerin mezheplere göre haram ve helal, farz sünnet olarak değişmesi." (Ö6, erkek, 26 ve üstü)

"Aynı kitap ve peygamber olduğu halde aynı konu üzerinde farklı fikirlerin ve hadiselerin olduğunu anlatmakta zorlandığımı düşünüyorum. Ne kadar açıklasam da yeterli olmadığını hissediyorum." (Ö18, kadın, 4-8).

"Mezheplerdeki aynı konu üzerindeki farklı yorumların neler olduğu ve bunun sebeplerini anlatmakta ve öğrencileri ikna etmekte zorlandığımı düşünüyorum." (Ö19, kadın, 9-13).

"Mezhepler arasındaki farkların neden oluştuğunu anlatmakta zorlanıyorum. Ayrıca sosyal yaşamda mezheplerin üzerinde durulmamasından dolayı öğrencilerin zihninde konu tam oturmuyor." (Ö30, kadın, 4-8).

10 DKAB öğretmeni bu konuda görüş belirtmiştir. Ö6, Ö18 ve Ö19'un belirttiği gibi bu temada toplanan katılımcıların neredeyse tamamı mezhep konusunu ele alırken Müslümanlar arasında yaşanan uygulama farklılıklarını açıklamada zorlandıklarını, başka bir ifadeyle öğrencilerin bu farklılıkları doğru / sağlıklı anlamalarını sağlamada güçlük çektiklerini belirtmişlerdir. Bu konuda DKAB öğretmenleri ne yapmalıdır? Sorun nasıl çözülebilir? Konuya nasıl yaklaşılmalıdır? Aslında dinin bir toplumun ruhuna işlemesi mezhepler yoluyla olmuştur. Mezhepler dinin toplumdaki tezahürüdür ve din her toplumda farklı tezahür etmiştir.⁸³ Bir mezhep içerisinde veya farklı mezhepler arasında çeşitli sebeplerle ihtilafın varlığı da bir vakıdır.⁸⁴ Haddizatında din genelde toplumlarda birleştirici bir unsur olarak işlev görebildiği gibi bazı durumlarda özellikle farklı inanış ve anlayışlar yoluyla çatışmaya da sebep olabilmektedir.⁸⁵ Bütün bunlarla birlikte DKAB öğretmeni mezhebin varlık sebebini düşünme ve yaşama zenginliği olarak öğretebilmeli, mezhebin din olmadığını, dinin anlaşılma biçimi olduğunu, insan anlaması olduğunu mutlaka vurgulamalıdır. Tüm DKAB öğretmenleri bu konuda hassasiyet göstermelidirler. Bu tema, mezhep algısını etkileyen unsurlardan farklı uygulamalar temasıyla, dersin mezhep algısına etkisi başlığında mezhebin varlık sebebini anlama temasıyla ilişkilidir.

2.4.2. Öğrencinin Bilgi Eksikliğinin Giderilememesi

Değişen ve gelişen günümüz dünyasında eğitimin temel amacı sürekli öğrenmeyi, bilmeyi, bilgili olmayı, bilgi üretmeyi, bilgi ile yaşamayı sağlamaktır. İşte katılımcılardan bazıları mezhep öğretiminde öğrencilerdeki bilgi eksikliğini giderememe probleminde vurgu yapmışlardır. Bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

"Mezhep konusunu öğretirken öğrencilerin temel bilgilerin eksik oluşu, mezhep kavramını daha önce duymaması çokça zorlandığımız konuların başında geliyor." (Ö1, kadın, 9-13).

"Öğrencilerin bu konuda kulaktan dolma yanlış bilgilere sahip olmaları ve bu sebeple aşırı savunmacı davranması öğretmenleri zorluyor." (Ö23, kadın, 14-18).

"Mezhep konusunu işlerken konuyla ilgili yeni kavramların öğretilmesi, öğrencilerin bu kavramlarla ilgili bilgilerinin olmaması ve bu kavramları zor öğrenmeleri." (Ö27, erkek, 14-18).

6 DKAB öğretmeni bu konuda görüş belirtmiştir. Özellikle Ö23'ün belirttiği gibi öğrencilerin kulaktan dolma bilgilere sahip olmaları, bu bilgileri sağlıklı ve doğru bilgilerle yer değiştirmeye eğilim göstermeyen katı tutumları önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Bu noktada DKAB öğretmeni nasıl davranmalıdır? Eğitim kurumları tüm diğer paydaşlarla birlikte topluma yön ve şekil verirken dikkate alınması gereken bazı unsurlar öne çıkmaktadır. Yaşam boyu süren ve yaşamın her alanını kapsayan, toplumun gelişim ve değişimini önemseyen, toplumun gelişimine yatırım yapan, bilgiye, eleştirel düşünmeye, iletişime ve

⁸³ Sabri Hizmetli, "İtikâdî İslam Mezheplerinin Doğuşuna İctimâî Hâdiselerin Tesirleri Üzerine Bir Deneme", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1-4 (1983), 656.

⁸⁴ Halis Demir, "Hanefî Mezhebinde Hilaf Literatürü", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (2015), 112.

⁸⁵ Çatak, "Mezhep Farklılıklarının Evli Çiftlerin İlişkileri Üzerindeki Etkileri: Berlin-İstanbul Örneği", 179-180.

problem çözmeye becerilerine odaklanma gibi unsurlar bunlardan bazılarıdır.⁸⁶ Eğitim sisteminin bu amaca ulaşabilmesinde din eğitimi ve öğretimine de önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu anlamda DKAB öğretmeni bireyin ve toplumun gelişim ve değişim sürecinde öncelikle bilgi ihtiyacını karşılamalı, bireye eleştirel düşünme ve problem çözmeye becerisi kazandırmayı önemsemelidir. Bu önemli kazanımlar için kaliteli bir din eğitimi ve öğretimi ihtiyacı ortadadır. Tüm DKAB öğretmenleri bu konuda hassasiyet göstermelidirler. Bu tema, dersin mezhep algısına etkisi başlığında verilen bilgi eksikliği nedeniyle etkisizlik temasıyla ilişkilidir.

2.4.3. Konuya Dair Önyargılar

Önyargı TDK tarafından: “Bir kimse veya bir şeyle ilgili olarak belirli şart, olay ve görüntülere dayanarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargı; peşin yargı, peşin fikir, peşin hüküm” olarak tanımlanmaktadır.⁸⁷ İnsanların farkında olmadan kararlarını ve seçimlerini etkileyen düşünce süreçleri kalıp yargı olarak ifade edilirken, bu kalıp yargılar neticesinde ortaya çıkan tutum ve davranışlar da önyargı olarak isimlendirilmektedir.⁸⁸ İşte katılımcılardan 6 DKAB öğretmeni öğrencilere mezhep konusunu öğretirken konuya dair önyargıların kendilerini zorladığını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

“Farklı mezheplere sahip öğrencilerin bulunduğu ortamda öğrencilerin tek bir doğruyu kabul etmesi ve ötekini yargılayıcı davranması.” (Ö10, kadın, 1-3)

“Müslümanların birbirine olan düşmanca tavırlarını algılayamıyorlar. Din hayatlarının bir parçası olmadığı için mezhebin de gereksiz olduğunu düşünüyorlar. Sınavlarda yapabilecek kadar ezber bilgiye sahip olmayı yeterli görüyorlar.” (Ö20, kadın, 4-8)

“Yansız davranmak zorluyor. Sonuçta öğretmen de bir mezhebe bağlı ve kendi mezhebini en ince detayına kadar anlatmaya çalışırken diğer mezhepleri yüzeysel anlatıyor.” (Ö26, kadın, 9-13).

“Müfredatın dışına çıkamamak, ailenin ve toplumun yerleştirdiği mezhepten dolayı oluşan önyargı.” (Ö29, erkek, 4-8).

Bu temada toplanan öğretmenlerin görüşleri incelendiğinde öğrencilerin konuya taraf olarak bakmaları, önyargılı tutumlar sergilemeleri, hatta bazen öğretmenin de taraf olabilmesi önemli bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Ö20 Müslüman toplumlarda yaşanmakta olan mezhep farklılıklarından kaynaklandığı düşünülen olumsuzlukların izahında öğretmenlerin zorlandıklarını, bunun da öğrencide önyargı oluşturduğuna vurgu yapmaktadır. Önyargı birey ya da grubun yeteri kadar bilgi sahibi olmadan ya da yanlış bilgiyle karşı tarafa takındığı olumlu ya da olumsuz tutumdur.⁸⁹ Önyargı, insanın çevreyle etkileşiminde bilgiyi işlerken ve değerlendirirken ortaya çıkan, verdiği kararları yönlendiren, inançlarını ve yargılarını etkileyen bilinçsiz düşünce hatalarıdır. Bu sebeple insan aklını yanlış sürükler. Önyargı kaynaklı yanlışları bilmek ve tanımak bunlardan sakınmak için önemlidir.⁹⁰ DKAB öğretmenleri öğrencilerin konuya önyargıyla yaklaşmalarını önlemek için çaba göstermelidirler. Daha da önemlisi DKAB öğretmenleri kendileri önyargılı tutumlardan kaçınmalıdırlar.

2.4.4. Mezhebin Varlık Sebebini Tam Olarak Ortaya Koyamama

Din, sosyal değişime olgusuna uygun olarak algılanabilmekte ve yaşanabilmektedir. Bu durum içinde yaşanmakta olan zamanın ve mekânın canlı problemleri olarak düşünülmelidir.

⁸⁶ Temel Çalık – Ferudun Sezgin, “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”, *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi* 13/1 (2005), 61.

⁸⁷ Türk Dil Kurumu (TDK), *Güncel Türkçe Sözlük*, “Önyargı” (Erişim 25 Aralık 2023).

⁸⁸ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş* (İstanbul: Evrim Yayınları, 2010), 273-274.

⁸⁹ Mehtap Erdoğan – Celalettin Vatandaş, “Bireysel ve Toplumsal Dışlanma Pratiği: Önyargı ve Ayrımcılık”, *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi (JOHASS)* 3/1 (2020), 476.

⁹⁰ Gülümser Durhan, “Mantıksal Akıl Yürütmede Önyargı ve Yanılgılar”, *Mantık Araştırmaları Dergisi* 4/8 (2022), 6.

İslam'da vücut bulmuş mezhepler, esas itibariyle Müslümanların İslam'ı her çağda en iyi şekilde anlama ve yaşama arzularının sonucudur. Buna rağmen zenginlik olarak karşılık bulması gereken din anlayışlarındaki farklılaşmaların zaman içerisinde kurumsallaşarak statik bir nitelik kazanması din anlayışını dondurmuş ve mezhepler dinin bazı fonksiyonlarını üstlenmesine sebep olmuştur.⁹¹ İşte katılımcılardan 5 DKAB öğretmeni mezhep öğretimiyle ilgili zorluk olarak mezhebin varlık sebebinin tam olarak ortaya konamamasını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

"Bu konuda zorlanıldığını düşündüğüm konu elbette mezhebin gerekliliği noktası. Mezhepler neden oluşmuş, günümüze kadar nasıl gelmiş ve biz neden x mezhebine mensubuz? Bu sorulara tatmin edici açıklamalar getirmekte öğretmenlerin zorlandığını ve çoğunun yeterli donanımına sahip olmadığını düşünüyorum..." (Ö9, kadın, 1-3)

"Mezhebin din farklılığı değil anlayış farklılığı olduğunu ve bu farklılıkların itikadî anlamda bir yıkıma sebep olmayacağını kavratılabilmek." (Ö15, kadın, 4-8).

"Tek bir din olduğu halde mezheplerin neden birden çok olduğunu anlatmak ve bunun öğrenciler tarafından kolayca anlaşılabilmesi." (Ö21, erkek, 19-25).

Bu tema altında toplanan katılımcı görüşlerine göre öğretmenler, mezhebin varlık sebebinin tam olarak ortaya koymada ya da öğrencilerin mezhebin varlık sebebinin tam olarak anlamalarını sağlamada zorlanmaktadır. Ö9, Ö15 ve Ö21'in belirttiği gibi bazen DKAB öğretmenleri mezheplerin varlığı, oluşum süreçleri ve özellikle farklı uygulamalara sahip olmalarını açıklamada zorlanmaktadır. Hatta İslam coğrafyası düşünüldüğünde inananların birbiri arasında bağ oluşturan müşterek değer olan din bazı sebepler ve durumlarda insanları ayırıştırıcı bir dinamik olarak da rol oynayabilmektedir. Bazıları için birbirinden farklı din yorumlarının ve inanışların ayrımcılık olarak algılandığı, mezhebi aidiyetlerin önemsendiği günümüz dünyasında beraber yaşama kültürünü sağlıklı bir zeminde konumlandırabilmek amacıyla kavramın nasıl daha doğru anlaşılabilceği üzerine düşünmek bir zorunluluktur.⁹² DKAB öğretmenleri de bu konuda düşünmeli, mezhebin din olmaması, mezhep çatışmalarının İslam öğretilerine uygun olmaması, mezhep çatışmalarının Müslüman kimliğiyle örtüşmemesi gibi konuları öğrencilerine kavratılabilmeye özen göstermelidirler. Bu tema ile mezhepler arası görüş farklılıklarının yeterince açıklanamaması teması birbiriyle ilişkilidir.

2.4.5. Mezhebin Din Olarak Algılanması

Siyasi, içtimai, iktisadi, tarihî, kültürel, coğrafi vb. sebeplerle İslam tarihinde diğer dinler ve inanışlarda da olduğu gibi farklı anlayışlar ve yorumlar oluşmuştur.⁹³ Hatta İslam toplumunda bazıları için mezhebi din olarak algılama, kendi mezheplerini dini yaşamlarının merkezine yerleştirme, farklı anlayışları ötekileştirip onlara yaşam hakkı tanımama, farklı anlayışlara karşı çatışmacı tutum sergileme alışkanlığı söz konusudur.⁹⁴ İşte katılımcılardan 3'ü mezhebin din olarak algılanmasının mezhep öğretiminde kendilerini zorladığını belirtmişlerdir. Bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

"Öğrencilerin farklılıkları farklı bir dini oluşumu olarak algılaması. Farklılık olan konulara anlam verememeleri." (Ö16, erkek, 4-8).

"Mezhep uygulamaları dinmiş gibi algılanıyor olması." (Ö25, kadın, 9-13).

Bu temada görüş belirten öğretmenlerden özellikle Ö16 ve Ö25'in ifade ettiği gibi bazı öğrenciler mezhebi din gibi algılayabilmektedir. Hatta Müslüman toplumlarda benzer algılara sahip insanlar da olabilir. Hâlbuki Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan her türlü oluşum din değil dinin anlaşılma biçimidir. Bunların İslam'la özdeşleştirilmesi İslam'ın evrenselliğine,

⁹¹ Ahmet Bağlıoğlu, "Temel Hak ve Özgürlükler Bağlamında Mezhepsel Çoğulculuk", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2010), 132.

⁹² Ahmet Bağlıoğlu, "Mezhep Çatışmaları Karşısında Bütünleştirici Yaklaşım ve Çözüm Önerileri", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (2023), 221.

⁹³ Bu konuda daha fazla bilgi için bk. Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2008), 43-66.

⁹⁴ Bağlıoğlu, "Mezhep Çatışmaları Karşısında Bütünleştirici Yaklaşım ve Çözüm Önerileri", 221.

onun her devirde doğru anlaşılma ve yaşanma gerekliliğine ve insan fitratına aykırı bir tutumdur.⁹⁵ DKAB öğretmenleri konuyu öğretirken, mezhebin din değil, dinin anlaşılma biçimi olduğunu, mezhebin din olarak algılanmaması gerektiğini mutlaka vurgulamalıdır. Bu tema, mezhep öğretiminde dikkat edilmesi gereken unsurlar başlığındaki din-mezhep farkı temasıyla ilişkilidir.

2.5. Mezhep Öğretiminde Dikkat Edilmesi Gereken Unsurlar

Bu soruda öğretmenlere mezhep öğretiminde nelere dikkat edilmesi gerektiği sorulmuştur. Katılımcıların cevapları çerçevesinde mezhep öğretiminde dikkat edilmesi gereken unsurlarla ilgili temalar Tablo 6' da kategorileştirilmiştir:

Tablo 6. Mezhep öğretiminde dikkat edilmesi gereken unsurlar

Temalar	Katılımcılar	N
Düşünce zenginliği ve saygı	Ö5, Ö8, Ö9, Ö13, Ö15, Ö17, Ö18, Ö22, Ö26, Ö28, Ö30.	11
Din-mezhep farkı	Ö1, Ö3, Ö11, Ö12, Ö14, Ö16, Ö20, Ö24, Ö27	9
Dışlayıcı tutumlardan kaçınma	Ö2, Ö7, Ö10, Ö23, Ö25, Ö29.	6
Hak - batıl mezhep ayırımı	Ö4, Ö6, Ö19, Ö21,	4
Toplam		30

2.5.1. Düşünce Zenginliği ve Saygı

Mezhebin varlık sebebi üzerine düşünüldüğünde İslam dinini yaşamada kolaylık sağlama, fikir ve uygulamada çeşitlilik sağlayarak İslam'ın evrenselliğini gerçekleştirme vb. gibi sebepler daha önce zikredilmişti. İslam düşünce geleneği tarihin bütün dönemlerinde ayrışma, bölünme çağrışımı yapan kavramlara karşı mesafeli yaklaşmış, toplanma, birleşme çağrışımı yapan kavramlara daha pozitif yaklaşmıştır.⁹⁶ İşte katılımcılardan 11 DKAB öğretmeni, mezheplerin İslam dinini anlama ve yaşama boyutunda düşünce zenginliği olarak anlaşılmasına ve mezhep öğretiminde öğrencilere farklı düşüncelere saygıya dayalı bir tutum kazandırmaya özen gösterilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

"Ayrımcılıktan ziyade birleştirici olduğu, mezhep farklılıklarının nedenleri üzerinde ciddi bir şekilde durulması gerektiği, farklı uygulamaların fikri zenginlik olarak dikkatle öğretilmesi ve bunun kavratılması için çaba sarfedilmesi gerektiğini düşünüyorum." (Ö5, erkek, 4-8).

"Anlayışlı ve sabırlı olmak. Mezheplere ait farklı fikirler ve uygulamaların İslam'ın evrenselliğinin gereğini olduğu düşüncesini kazandırmak için çaba sarfetmek." (Ö8, erkek, 1-3).

"Farklı düşünce, yaşayış ve algılara saygılı olmayı öğretmek. Mezheplerin fikir ve uygulama açısından zenginlik olarak anlaşılmasını sağlamak gerektiğini düşünüyorum." (Ö13, erkek, 9-13).

"Mezheplerin birbirine ters ya da düşman gibi algılanmasının önüne geçmek gerekli." (Ö15, kadın, 4-8).

"Farklılıkların gerçekten bir zenginlik olduğunu işleyebilmek önemli. Bir mezhebi överken diğer mezhebi kötülemek İslam içerisinde ayrılıkların ve anlaşmazlıkların olduğu algısını oluşturabilir. Kendi zihnimizdeki şemalardan ziyade öğrencinin zihnindeki şemalara dikkat etmeli, konuyu karışık ve sıkıcı bir konu haline getirmemeliyiz. Bu durumda öğrenci hayatın içinden bir mesele gibi değil de geçmişte kalmış tarihi bir bilgi olarak düşünüp anlamaya bile çalışmıyor." (Ö26, kadın, 9-13).

⁹⁵ Hasan Onat, "Din Anlayışımızın Kaynakları Üzerine Bazı Düşünceler", *Türk Yurdu* 13 (1993), 48.

⁹⁶ Bu konuda daha fazla bilgi için bk. Bayram Çınar, "İslam Geleneğinde Mezhepleşme Algısı ve Mezhep Olgusu", *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 45.

“Ayrılık olmadığı bir zenginlik olduğu, farklı mezheplere olumsuz olarak bakılmaması gerektiği öğretilmelidir.” (Ö28, erkek, 4-8).

Bu temada görüş belirten öğretmenler mezheplerin düşünce zenginliği olarak anlaşılmasının öğretimine ve farklı görüşlere saygılı tutumlar sergileme alışkanlığı kazandırmaya vurgu yapmışlardır. Ö5, Ö26, Ö28 mezheplerin bir zenginlik olduğuna vurgu yaparken, öğrencilere bu anlayışın mutlaka kazandırılmasının önemini belirtmişlerdir. Ö15 mezhepler ve mensupları arasında düşmanca tavırların yanlışlığına vurgu yapmış, mezhep öğretiminde bu algının önüne geçmenin gerekliliğini belirtmiştir. Kur’ân bu konuda Müslümanları daha önceki milletlerin yaptığı gibi yapmamaları, dinde aşırıya gitmemeleri ve dinde tefrikaya düşmemeleri konusunda⁹⁷ özellikle uyarmıştır.⁹⁸ İslam toplumunun bizzat kendi içinde yaşadığı olaylar ve genişleyen Müslüman coğrafyayla birlikte etkileşime girilen farklı kültür ve medeniyetler sebebiyle tabii ve sosyal bir durum olarak ortaya çıkışını izah edebileceğimiz mezheplere, toplumsal düzlemde düşünce çeşitliliğinin bir yansıması olarak bakılması uygun olacaktır.⁹⁹ Bu konuda DKAB öğretmenleri ne yapmalıdır? Ö8 ve Ö13 başta olmak üzere bu temada görüş belirten tüm katılımcılar gibi mezheplerin fikir ve uygulama açısından zenginlik olarak anlaşılmasını sağlamak, farklı düşünce, yaşayış ve algılara saygılı olmayı öğretmek gerekmektedir. Bu tema, mezhep öğretiminde öğretmenlerin zorlandıkları konular başlığındaki mezhebin varlık sebebini tam olarak ortaya koyamama temasıyla, mezhep öğretiminde dikkat edilmesi gereken unsurlar başlığındaki dışlayıcı tutumlardan kaçınma temasıyla ilişkilidir.

2.5.2. Din- Mezhep Farkı

“Mezhep” kavramının neliği ve oluşum süreci yukarıda anlatıldı. Her şeyden önce mezheplerin din merkezli, siyasi, itikadi, içtimai, tarihi, kültürel vb. sebeplerle oluşan sosyal kategori veya yapılar olduğu, öncelikle dini düşüncedeki çeşitliliğin toplumsal bir yansıması olarak okunması gerektiğini hatırlamak gerekir.¹⁰⁰ İşte katılımcılardan 8 DKAB öğretmeni mezhep öğretiminde mezhebin dinin yerine ikame edilemeyeceğine, mezhebin din olmadığı düşüncesinin öğrenciye kazandırılması konusuna dikkat edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

“Mezhep farklılıklarının bir din farklılığı olmadığı bilincini verebilmek...” (Ö11, kadın, 4-8)

“Öncelikle herkesin ister istemez bir mezhebe mensup olduğunun ve bu durumun dinin hayata uygulanması hususunda kolaylık sağladığının örneklerle anlatılması gerekiyor. Sadece mezheplerin doğuşu ve özellikleri anlatılınca sanki tarihi bir konudan bahsediliyormuş gibi düşünülüyor. Mezheplerin dinin alt konusu olduğu ve dinin sınırları dışında kalanların da mezhep irtibatı olamayacağı, mezhebin dinin üstünde bir konumda olmadığı anlatılmalı.” (Ö20, kadın, 4-8).

“Mezhepten önce dini yaşantıyı gündemlerine sokmak gerekiyor. Bir mezhebin zorunlu olup olmadığını iyi anlatmak, mezhebi dinin önüne almamak gerekiyor.” (Ö27, erkek, 14-18).

Bu temada görüş belirten öğretmenler mezhep öğretiminde din-mezhep farkının öğretilmesinin önemini vurgulamışlardır. Ö11 mezhep farklılığının din farklılığı olmadığına, Ö20 mezhebin dinin üstünde bir konumda olmadığına, Ö27 mezhebin dinin önüne geçmemesi gerekliliğine vurgu yapmış, mezhep öğretiminde DKAB öğretmenlerinin bu noktalara dikkat etmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir. DKAB öğretmenleri konuyu nasıl ele alacaklardır? DKAB öğretmenleri, Hz. Peygamber sonrası ortaya çıkan bütün oluşumların İslam dininin anlaşılma

⁹⁷ Âl-i İmrân 3/103; er-Rûm 30/32; el-En’âm 6/159; eş-Şûrâ 42/13.

⁹⁸ Mehmet Evkuran, “Çağdaş İslam Düşüncesinde Mezhep Krizi; Mezheplerin Dinsel/Teolojik Meşruiyeti ve Sosyolojik Anlamı Üzerine”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2015), 617.

⁹⁹ Mustafa Tekin, “Dini Düşünce Çeşitliliğinin Dini-Toplumsal Tezahürleri Olarak Mezhepler”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 29/2 (2018), 235-236.

¹⁰⁰ Tekin, “Dini Düşünce Çeşitliliğinin Dini-Toplumsal Tezahürleri Olarak Mezhepler”, 236.

biçimi olduğu, inananların bu süreçte yetenekleri, bilgi birikimleri, kültürleri, algıları vs. çerçevesinde dini anlamaya ve uygulamaya çalıştıkları, İslam düşünce tarihinin renkli sayfalarını oluşturması gereken mezheplerin İslam dininin anlaşılma biçiminin ta kendisi olarak değerli olduğu¹⁰¹ bilincini kazandırmalıdır. Buna rağmen mezhebin otoritesini dinin otoritesinden yüksek görmenin, mezhebi dinin yerine ikame etmenin her açıdan sorunlu bir durum¹⁰² olduğu düşüncesini kazandırmayı önemsemelidirler. İslam'ın anlaşılma biçimi ve düşünce zenginliği olarak anlaşılması gereken mezhepsel çeşitliliğin farklı kitleler ve mezhep mensupları tarafından nasıl algılandığı ve konumlandırıldığı tartışma konusudur.¹⁰³ Bu noktada asıl sorun mezhebin varlığı değil, beşeri oluşumlar olduğunun unutulması, mezhebin din yerine konulması, dinle özdeşleştirilmesidir.¹⁰⁴ İşte DKAB öğretmenleri bu noktada öğrencilere doğru bilgi / algı kazandırmayı önemseyerek, onların düşünmelerine, sorgulamalarına rehberlik etmelidirler. Bu tema, öğretmenlerin mezhep öğretiminde zorlandıkları konular başlığındaki mezhebin din olarak algılanması temasıyla ilişkilidir.

2.5.3. Dışlayıcı Tutumlardan Kaçınma

Dışlamak birey ve toplum ilişkilerine zarar veren önemli bir psikolojik şiddet biçimidir. Ait olduğu ya da parçası olduğu toplum tarafından dışlanmak, bireyin değersizleşmesi, itibarını kaybetmesi demektir.¹⁰⁵ İşte katılımcılardan 5 DKAB öğretmeni mezhep öğretiminde dışlayıcı tutumlardan uzak durulması gerekliliğini belirtmişlerdir. Bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

"Mensubu olunmayan mezhebe kötü yaklaşmamak, farklı düşünce ve yaşantılara karşı dışlayıcı ifadelerden kaçınmak gerekir." (Ö7, kadın, 1-3).

"Mezhep öğretiminde özellikle dışlayıcı ve yargılayıcı ifadelerden kaçınmak gerektiğini düşünüyorum." (Ö10, kadın, 1-3).

"Mezhep öğretiminde mezhepler arası yaklaşımın benimsenmesi ve uygulanması, ideolojik kaygı gütmeksizin sadece doğru öğretimin yapılması, dışlayıcı tutumlardan kaçınılması gerekiyor." (Ö29, erkek, 4-8).

Bu temada görüş belirten öğretmenler mezhep öğretiminde dışlayıcı tutumlardan kaçınma gereksinimine vurgu yapmışlardır. Bu konuda DKAB öğretmenleri neler yapmalıdırlar? Ö7 ve Ö10 özellikle farklı düşünce ve yaşantılara karşı dışlayıcılıktan uzak kalmaya dikkat çekmişlerdir. Ö29 ideolojik kaygılardan uzak durulması gerektiğini vurgulamıştır. Her birey mensubu olduğu dine, dinin ilke, esas ve toplumsal oluşumlarına karşı bir aidiyet duygusu hisseder. Bazen kendisi gibi inanmayan, düşünmeyen ya da davranmayanlara karşı mesafeli duruş sergileme tutumu da kaçınılmazdır. Bu mesafeli duruş aynı zamanda "öteki" ve "ötekileştirme" kavramlarıyla açıklanabilir. Ötekileştirme, "ben ve "biz" in dışında "onlar" olarak kategorileştirilenin değersizleştirilmesi ya da olumsuz algılanmasıdır. Bu durum bireysel ve toplumsal yaşam açısından sorun oluşturur.¹⁰⁶ Bu sebeple DKAB öğretmenleri mezhep öğretiminde dışlayıcı ve yargılayıcı tutumlardan uzak durmalıdırlar. Bu tema, öğretmenlerin mezhep öğretiminde zorlandıkları konular başlığındaki konuya dair önyargılar temasıyla ilişkilidir.

¹⁰¹ Onat, "Din Anlayışımızın Kaynakları Üzerine Bazı Düşünceler", 48.

¹⁰² Evkuran, "Çağdaş İslam Düşüncesinde Mezhep Krizi; Mezheplerin Dinsel/Teolojik Meşruiyeti ve Sosyolojik Anlamı Üzerine", 629.

¹⁰³ Tekin, "Dini Düşünce Çeşitliliğinin Dini-Toplumsal Tezahürleri Olarak Mezhepler", 236.

¹⁰⁴ Hasan Onat, "Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler", *İslami Araştırmalar Dergisi* 29/2 (2018), 179.

¹⁰⁵ Akt. Ayten Kaya Kılıç – Sinem Burcu Uğur, "Kurum Bakımında Yetmişmiş Kişilerde Damgalanma", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2022), 222-223.

¹⁰⁶ Yusuf Batar, "Öğün Din Eğitiminde "Öteki" Problemi", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 16 (2023), 47.

2.5.4. Hak-Batıl Mezhep Ayırımı

Katılımcılardan 4'ü DKAB derslerinde mezhep öğretimi konusunda hak mezheple batıl mezhepler arasındaki ayrımı dikkat edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

"Mezhepler konusu orta öğretim seviyesine uygun olarak biraz daha kolay ve sade anlatılması gerektiğini düşünüyorum. Mezheplerin isimleri, çıkış sebepleri, mezheplerin dindeki yeri ve önemi anlatılmalı, hak-batıl ayrımı gözetilmelidir." (Ö4, erkek, 26 ve üstü).

"Hangi mezheplerin hak, hangi mezheplerin batıl, İslam dışı olduğunun ve bunların özelliklerine dikkat çekilmesi önemlidir." (Ö19, kadın, 9-13).

"Mezhep öğretiminde ehl-i sünnet çizgisine dikkat edilmelidir." (Ö21, erkek, 19-25).

Bu temada görüş belirten öğretmenler mezhep öğretiminde hak-batıl ayırımına dikkat çekmektedirler. Bu konuda Ö4 mezheplerin dindeki yeri ve önemini anlatılmasını, hak-batıl ayırımına özen gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ö19 aynı şekilde hak mezheplerin öğretimini, Ö21 ehl-i sünnet çizgisine dikkat edilmesini belirtmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Katılımcılara göre öğrencilerin mezhep algısını etkileyen faktörler; aile, çevre, farklı uygulamalar, din algısı, bilgi eksikliği ve DKAB dersleri temaları olarak belirlenmiştir. Katılımcılar öğrencilerde mezhep algısının oluşumunda genelde ailenin ve çevrenin etkisine vurgu yapmaktadırlar. Benzer şekilde Akyol araştırmasında çocukların mezhep algısının oluşumunda ya da mezhep bilgilerinin kazanımında aile etkisini tespit etmektedir.¹⁰⁷ Buna göre bu araştırmayla Akyol'un araştırmasının bulguları örtüşmektedir. Teymur araştırmasında öğrencilerin pek çok konuda olduğu gibi mezhep algılarını da ailelerinden edindiklerini belirlemektedir.¹⁰⁸ Bu araştırma bulgularıyla Teymur'un araştırma bulguları örtüşmektedir. Teymur'un araştırmasında ailelerin bu konudaki yeterlilikleriyle ilgili soruda katılımcıların yaklaşık %75'i ailesinin konuyla ilgili yeterli bilgiye sahip olduğunu belirtmesine rağmen farklı bir soruda yaklaşık %50'si ailesinin yeterli din eğitimi almadığını ifade etmiştir. Teymur, bu sonuçlar çerçevesinde ailelerin öğrencileri mezhep algısı konusunda yanlış yönlendirme ihtimalinin yüksekliğine işaret etmektedir.¹⁰⁹ Bu araştırma bulgularına göre bazı katılımcılar mezhep algısını etkileyen unsurlardan çevre temasını açıklarken toplum baskısını dile getirmişlerdir. Bu da bir "ötekileştirme" anlamı barındırmaktadır. Batar'ın çalışması, ötekileştirme tutumunda değiştirilmesi zor bir aşığıda olma (aşığılama) halinin söz konusu olduğunu, toplumun huzuru için bu aşılmaz duvarın yıkılması gerektiğini, din eğitiminde sağlıklı bir öteki algısının oluşturulabilmesi için çok kültürlü toplumsal yaşam formlarına uygun din eğitimi yaklaşımlarının tercih edilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.¹¹⁰ DKAB öğretmenleri derslerinde bu yaklaşımlara dikkat etmelidirler. Katılımcılar öğrencilerin mezhep algılarının oluşumunda DKAB derslerinin etkisine vurgu yapmıştır. Akyol'un araştırması da mezhep bilgilerinin kazanımında okulun etkisinin önemli olduğunu belirlemiştir.¹¹¹ Buna göre her iki araştırma bulguları birbiriyle örtüşmektedir.

Katılımcılara göre DKAB derslerinin mezhep algısına etkisi iki boyutta değerlendirilmiştir. Birincisi; dersin mezhep algısını olumlu etkilediğini düşünen katılımcılara ait temalar, mezhebin varlık sebebini anlamayı sağlama, bilgi artışı sağlama, hatalı eksik bilgiyi düzeltme olarak belirlenmiştir. İkincisi; dersin mezhep algısını olumsuz etkilediğini düşünen

¹⁰⁷ Akyol, *İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Mezhep Algısı: Şırnak Örneği* 37.

¹⁰⁸ Teymur, *Lise Öğrencilerinin Mezhep Algısının Din Anlayışında Değişim Sürecine Etkisi (İstanbul Anadolu Yakası Örneği)*, 222.

¹⁰⁹ Teymur, *Lise Öğrencilerinin Mezhep Algısının Din Anlayışında Değişim Sürecine Etkisi: İstanbul Anadolu Yakası Örneği*, 222.

¹¹⁰ Batar, "Örgün Din Eğitiminde "Öteki" Problemi", 54-67.

¹¹¹ Akyol, *İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Mezhep Algısı: Şırnak Örneği*, 37.

katılımcılara ait temalar; öğrencilere dokunamadığı için etkisiz, bilgi eksikliği nedeniyle etkisiz, program / müfredat tek mezhebe dayalı olduğu için etkisiz olarak belirlenmiştir. Bilgin araştırmasında DKAB öğretmenlerine göre dersin amaçlarının gerçekleşme düzeylerini incelerken, katılımcıların yaklaşık %44'ünün dersin amaçlarının gerçekleşmediğini, yaklaşık %47'sinin ise orta düzeyde gerçekleştiğini düşündüğünü belirlemiştir.¹¹² DKAB dersi mevcut eğitim sistemimizde bireylerin dini boyutuyla ilgili bilgi ve becerileri kazandıkları önemli bir derstir. Bu nedenle dersin bireyler üzerinde daha fazla olumlu etki oluşturabilmesi için neler yapılması gerektiği üzerine düşünmek tüm alan temsilcilerinin önemli bir sorumluluğudur.

Araştırma bulgularına göre katılımcıların büyük çoğunluğu (21 öğretmen) tarafından dersin öğrencilerde mezhep algısı oluşturma açısından etkili olduğu ifade edilirken mezhep ve varlık sebebiyle ilgili doğru bilgi kazandırma, hatalı ya da eksik bilgileri düzeltme gibi olumlu çabalar vurgulanmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde Akyol'un araştırması olumsuz mezhep algısı ve bu konuda yaşanan problemlere yönelik çözümler üretme noktasında katılımcı öğretmenlerinin %86'sının olumlu görüş belirttiklerini belirlemiştir.¹¹³ Buna göre Akyol'un bulgularıyla bu araştırmanın bulguları benzerlik içermektedir. Öğretmenlerin bu çabalarının öğrencilerde karşılık bulması önemlidir. Teymur'un araştırması öğrencilerin %48,4'ünün mezhep kavramını tanımlayamadığını, %30,2'sinin kavramı yanlış tanımladığını tespit etmiştir. Bu durum, araştırmaya katılan öğrencilerin bir kısmı konuyu 7. Sınıfta bir kez, bir kısmı hem 7. hem de 11. Sınıfta iki kez almış olmasına rağmen halen konuya dair yaşamakta oldukları güçlüğü ortaya koyması açısından önemlidir.¹¹⁴ Bu araştırma ile Teymur'un araştırmasının bulgularına göre, DKAB öğretmenleri mezhep öğretiminde öğrencilerin bilişsel yapılarını güçlendirme konusunda daha özenli davranmalı, öğrencilerin mezhep kavramını doğru / sağlıklı anlamalarını sağlayabilmek için daha fazla çaba göstermelidirler.

Katılımcıların mezhep öğretiminde ders kitaplarının yeterliliğiyle ilgili görüşleri 3 temada toplanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu (21 öğretmen) ders kitaplarının konunun işlenişinde yeterli olmadığını düşünmektedir. 4 öğretmen de kısmen yeterli olduğunu belirtmiştir. Konunun daha ayrıntılı, yaşamdan örneklerle ve somutlaştırılarak anlatılması gerekliliğine vurgu yapan katılımcılardan 25'inin mezhep öğretimi konusunda DKAB ders kitaplarını yetersiz bulması dikkat çekicidir. Katılımcılardan 5'i ders kitaplarının konunun işlenişinde yeterli olduğunu düşünmektedir. Yıldız, DKAB ders kitaplarının yeterliliğini mezhep öğretimi açısından incelediği araştırmasında, ders kitaplarının yetersizliğini tespit etmiştir.¹¹⁵ Buna göre Yıldız'ın araştırmasıyla bu araştırmanın bulguları benzerdir. Adıyaman, Ortaokul DKAB ders kitaplarını ibadet öğretiminde mezhepler üstü yaklaşım açısından incelediği araştırmasında, ortaokul DKAB ders kitaplarında yer alan ibadet konularının mezhepler üstü yaklaşıma uygunluk düzeyinin artırılması sonucunu bulmuştur.¹¹⁶ Adıyaman'ın araştırmasının bulguları bu araştırmayla benzerdir. Akyol'un araştırması benzer şekilde katılımcı öğretmenlerin %76'sının müfredatta yer alan İslam mezhepleriyle ilgili konuların artırılması gerektiğini düşündüklerini belirlemiştir.¹¹⁷ Benzer şekilde Teymur'un öğrencilerle yaptığı araştırmada katılımcıların %52'si DKAB derslerindeki mezhep ünitelerini yetersiz bulmaktadır.¹¹⁸

¹¹² Beyza Bilgin, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri* (Ankara: Emel Matbaacılık, 1980), 80.

¹¹³ Akyol, *İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Mezhep Algısı: Şırnak Örneği*, 49.

¹¹⁴ Teymur, *Lise Öğrencilerinin Mezhep Algısının Din Anlayışında Değişim Sürecine Etkisi: İstanbul Anadolu Yakası Örneği*, 159.

¹¹⁵ Yıldız, *Günümüzde Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitaplarında Müslüman Mezheplerinin Ele Alınması Üzerine Bir İnceleme*, 121.

¹¹⁶ Büşra Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansımaları* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 93.

¹¹⁷ Akyol, *İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Mezhep Algısı: Şırnak Örneği*, 50.

¹¹⁸ Teymur, *Lise Öğrencilerinin Mezhep Algısının Din Anlayışında Değişim Sürecine Etkisi: İstanbul Anadolu Yakası Örneği*, 153.

Katılımcıların mezhep öğretiminde zorlandıkları konular 5 temada toplanmıştır. Mezhepler arası görüş farklılıklarının yeterince açıklanamaması, öğrencilerin bilgi eksikliğinin giderilememesi, konuya dair önyargılar, mezhebin varlık sebebinin tam olarak ortaya koyamama, mezhebin din olarak algılanması. Mezhepler dini anlama, yorumlama ve uygulama çabasının sonucu ortaya çıkan sosyal yapılarıdır. Bu sosyal yapılarıdaki farklılıklara göre anlama, yorumlama ve uygulama farklılıklarının oluşması zorunlu bir sonuçtur. Bu da katılımcılara göre mezhep öğretiminde öğretmeni zorlayan bir konudur. Bu sorunun çözümünde, dini mensubiyetin sonucunda oluşan öteki algısının fert ve toplum yaşamı açısından ideal bir şekilde oluşmasını sağlayabilecek nitelikli bir din eğitimi ve öğretimine ihtiyaç vardır.¹¹⁹ Öğrencilerin bilgi eksikliğinin giderilmesi araştırmada katılımcıların farklı temalarda ifade ettikleri bir konudur. Eğitim-öğretimin önemli amaçlarından birisi bireylere bilgi kazandırmaktır. Bilgi kazandırma amacını gerçekleştirmede öğretmen, öğrenci ve program unsurlarının nitelikli olması gerekmektedir. Akyol'un araştırmasına göre katılımcı öğretmenlerin büyük çoğunluğu mezhep öğretiminde bilgi yetkinliği açısından kendilerini yeterli görmektedir.¹²⁰ Mezhep öğretimi konusunda öğrencilerin okuldaki öğrenmelerini sağlayan temel kaynak öğretmenler olarak düşünüldüğünde Akyol'un bulguları önemlidir. Bununla birlikte Teymur'un araştırmasında öğrencilerin mezhep bilgilerinin kendi ifadelerine göre orta düzeyde olması, katılımcıların önemli bir kısmının mezhep kavramını beklenildiği gibi tanımlayamaması öğrencinin bu konudaki bilgi eksikliğine işaret etmektedir.¹²¹ Bu temada belirtildiği gibi bazı öğrencilerin mezhebi din olarak algılaması mezhep öğretimi konusunda önemli bir sorundur. Akyol'un araştırmasında katılımcı öğretmenlerin %1'i din ve mezhebin aynı şey olduğunu, %7'si din ve mezhebin tamamen ayrı şeyler olduğunu, %5'i dinin mezhebin kendisi olmadığını, %85'i mezhebi dinin içerisinde oluşan kollar olarak düşünmektedirler. Buna göre öğretmenler çoğunlukla dinle mezhebin farklı olduğunu, mezhebin dinin anlaşılma biçimi olduğunu düşünmekte ve buna göre bir öğretim yapma eğilimindedir diyebiliriz. Bununla birlikte Teymur'un araştırmasına göre lise öğrencilerinin önemli bir bölümünün mezheple ilgili bilgilerinin eksik ve kulaktan dolma bilgilere dayanması farklı mezheplerin farklı bir dinmiş gibi algılanmasına sebep olabilmektedir.¹²²

Katılımcıların mezhep öğretiminde dikkat edilmesi gereken unsurlarla ilgili görüşleri 4 temada toplanmıştır. Mezhebin düşünce zenginliği oluşu ve bu çeşitlilikte her türlü görüşe yönelik saygılı tutum ve davranış sergileme, din ve mezhep farkını gözetme, dışlayıcı tutum ve davranışlardan kaçınma, hak mezheple batıl mezhep arasındaki farkı gözetme. Farklı toplumlarda farklı anlama ve uygulamaların düşünce zenginliği olarak anlaşılabilirliği daha önce ifade edilmişti. Benzer şekilde Akyol'un araştırması katılımcı öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun mezhepleri dinin bir zenginliği olarak düşündüklerini belirlemiştir.¹²³ Buna göre bu araştırmanın bulguları Akyol'un araştırmasıyla örtüşmektedir. Buna rağmen Teymur'un araştırmasında öğrencilerin yaklaşık %61 gibi önemli bir çoğunluğu mezheplerin dinin bir zenginliği olduğu düşüncesine yönelik olumsuz tutum sergilemişlerdir.¹²⁴ Buna göre öğretmenler mezheplere dinin zenginliği olarak yaklaştığı halde öğrencilerin farklı düşüncelerinin sebepleri araştırılmaya muhtaçtır. Araştırmamıza katılan öğretmenlerden 4'ü mezhep öğretiminde hak mezhep batıl mezhep ayırımına dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Akyol'un bulgularına göre öğretmenlerin %60'ı hak olan mezhepler olduğuna, bunların dışındakilerin yanlış olduğuna inanmaktadır. %27'si ise doğruluk konusunda

¹¹⁹ Batar, "Örgün Din Eğitiminde "Öteki" Problemi", 66.

¹²⁰ Akyol, *İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Mezhep Algısı: Şırnak Örneği*, 75.

¹²¹ Teymur, *Lise Öğrencilerinin Mezhep Algısının Din Anlayışında Değişim Sürecine Etkisi: İstanbul Anadolu Yakası Örneği*, 223.

¹²² Teymur, *Lise Öğrencilerinin Mezhep Algısının Din Anlayışında Değişim Sürecine Etkisi: İstanbul Anadolu Yakası Örneği*, 229.

¹²³ Akyol, *İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Mezhep Algısı: Şırnak Örneği*, 76.

¹²⁴ Teymur, *Lise Öğrencilerinin Mezhep Algısının Din Anlayışında Değişim Sürecine Etkisi: İstanbul Anadolu Yakası Örneği*, 226.

mezhepler arasında bir fark olmadığına inanmaktadır.¹²⁵ Buna göre bu araştırmanın bulgularıyla Akyol'un araştırmasının bulguları arasında benzerlik vardır. Teymur'un araştırmasına göre öğrencilerin yaklaşık %47'si hak mezheplerin varlığına ve doğruluğuna inanırken, bunların %29,6'sı 4 hak mezhebin olduğuna inanmaktadır.

Araştırma sonuçları çerçevesinde aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

1. Öğrencilerin mezhep algılarını etkileyen unsurlardan özellikle aile ve çevre etkisi üzerine çalışmalar yapılmalı, öğrencilerin olumlu bir mezhep algısı geliştirmelerinde bu faktörlerin etkisi artırılmalıdır.
2. Öğrencilerin olumlu mezhep algısı geliştirmelerinde DKAB dersleri ve öğretmenlerinin etkisi artırılmalıdır.
3. Öğrencilerin olumlu mezhep algısı geliştirmelerinde DKAB ders kitaplarının etkisi artırılmalıdır.
4. Öğretmenlere mezhep öğretimiyle ilgili zorluk yaşadıkları konular ve mezhep öğretiminde dikkat edilmesi gereken hususlarla ilgili destek verilmelidir.
5. DKAB derslerinde mezhep öğretimi üzerine öğretmenlerle nitel yöntem kullanılarak yapılan bu araştırma bulguları, öğretmenlerle farklı yöntemler kullanılarak yapılacak araştırma bulgularıyla karşılaştırılmalıdır.
6. DKAB derslerinde mezhep öğretimiyle ilgili veliler, öğrenciler gibi farklı katılımcılarla farklı araştırmalar yapılmalıdır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Tarafsızlık/impartiality: Dergi editör kurulunda yer alan yazar, makale değerlendirme ve yayın sürecinin hiçbir aşamasına müdahil olmamış, hakemleme süreci bilimsel tarafsızlık ilkelerine sadık kalınarak tamamlanmıştır / The author, who is on the editorial board of the journal, did not intervene in any stage of the article evaluation process and publication, and the refereeing process was completed by adhering to the principles of scientific impartiality.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

¹²⁵ Akyol, *İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Mezhep Algısı: Şirnak Örneği*, 53.

Kaynakça

- Adıyaman, Büşra. *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansımaları*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Akbulut, Ahmet. *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*. Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Akyol, İsmail. *İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Mezhep Algısı: Şırnak Örneği*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Albayrak, Halis. "Kur'an'ın Anlaşılmasında Yöntem". *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*. ed. H. Hüseyin Dilaver vd. 21-35. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Altınışik, Remzi vd. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi Yayınları, 2004.
- Aritoteles. *Ruh Üzerine*. çev. Ömer Aygün – Y. Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019.
- Arslan, Adem. "Fıkıh Mezheplerinin Oluşumuna Etki Eden Saiklere Bütüncül Bir Yaklaşım". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2021), 514-545. <https://doi.org/10.32711/tiad.1009323>
- Aslan, A. Kadir. "Eğitimin Toplumsal Temelleri". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2001), 16-30.
- Arslan, Erdal. "Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 51/1 (2022), 395-407. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1116878>
- Arslan, Mustafa Cüneyt – Özdemir, Murat "Öğretmen Liderliğine İlişkin Öğretmen Görüşleri". *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4/ 2 (2015), 190-207.
- Ay, Mehmet Emin. *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2006.
- Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*. Ankara: Selçuk Yayınları, 6. Baskı, 1997.
- el-Bağdâdî, Ebu Mansur Abdulkaahir. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. çev. Ethem Ruhi Fiğlalı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Bağlıoğlu, Ahmet. "Mezhep Çatışmaları Karşısında Bütünleştirici Yaklaşım ve Çözüm Önerileri". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (2023), 220-255. <https://doi.org/10.18403/emakalat.1279455>
- Bağlıoğlu, Ahmet. "Temel Hak ve Özgürlükler Bağlamında Mezhepsel Çoğulculuk". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2010), 127-138.
- Balci, İsrail. "Peygamber Sonrası Hayata İntibak ve İslâm Toplumunda Yaşanan Süreç". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/4 (2006), 53-75.
- Balci, Ali. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2001.
- Batar, Yusuf. "Örgün Din Eğitiminde "Öteki" Problemi". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 16 (2023), 45-78. <https://doi.org/10.53112/tudear.1361099>
- Bilgin, Beyza. *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*. Ankara: Emel Matbaacılık, 1980.
- Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1988.
- Bilgin, Beyza. "Mezhepler ve Dinler Arası Eğitim ve İşbirliği". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (1999), 1-25. https://doi.org/10.1501/llhfak_0000000830
- Bozkuş, Metin. "İslâm Mezhepleri Tarihi Açısından Dini Düşüncenin Geçirdiği Evreler". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2002), 195-208.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid. 5 Cilt. Beyrut: er-Risâletü'l-âlemiyye, 1436/2011.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Mezhep ve Mezhepçilik". *İlahiyat Akademi Dergisi* 5 (2017), 1-10.
- Celkan, Hikmet. *Eğitim ve Toplum, Eğitim Sosyolojisi*. ed. M. Çağatay Özdemir. 40-68. Ankara: Pegem Akademi, 2014.
- Cevizci, Ahmet. "Bilgi", *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.
- Creswell, John W. *Araştırma Deseni*. çev. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 3. Baskı, 2017.

- Çalık, Temel – Sezgin, Ferudun. “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”. *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi* 13/1 (2005), 55-66.
- Çatak, Bilge Deniz. “Mezhep Farklılıklarının Evli Çiftlerin İlişkileri Üzerindeki Etkileri: Berlin-İstanbul Örneği”. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* 5/2 (2015), 179-201. <https://doi.org/10.13114/MJH.2015214566>
- Çınar, Bayram. “İslam Geleneğinde Mezhepleşme Algısı ve Mezhep Olgusu”. *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 43-70.
- Demir, Halis. “Hanefi Mezhebinde Hilaf Literatürü”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (2015), 111-146. <https://doi.org/10.18505/cuifd.57731>
- Diler, Ramazan. “Ailede Din Eğitimi”. *Din Eğitimi* ed. Hasan Dam. 169-194. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2018.
- Dodurgalı, Abdurrahman. *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.
- Doğan, Pınar Usta. *Din Öğretimi Modelleri ve Mezhepler Üstü Bir Program Tasarımının Nitelikleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Durhan, Gülümser. “Mantıksal Akıl Yürütmede Önyargı ve Yanılgılar”. *Mantık Araştırmaları Dergisi* 4/8 (2022), 6-23.
- Durmuş, Ali. *İslam Tarihinde İlk Dönem Mezhepleşmeye Etki Eden İhtilaflar ve Kemaleddin Şükrü'nün İslam Tarihinde Nifak: Ali Eserine Göre Hz. Ali Dönemindeki Problemlerin Mezheplerin Oluşumundaki Rolü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2003.
- Erdoğan, Mehmet. *Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
- Erdoğan, Mehtap – Vatandaş, Celalettin. “Bireysel ve Toplumsal Dışlanma Pratiği: Önyargı ve Ayrımcılık”. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi (JOHASS)* 3/1 (2020), 474-485.
- Evkuran, Mehmet. “Çağdaş İslam Düşüncesinde Mezhep Krizi; Mezheplerin Dinsel/Teolojik Meşruiyeti ve Sosyolojik Anlamı Üzerine”. *Kelam Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2015), 615-633. <https://doi.org/10.18317/kader.00134>
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*. Ankara: Selçuk Yayınları, 8. Baskı, 1996.
- Fidan, Nurettin – Erden, Münire. *Eğitime Giriş*. Ankara: Feryal Matbaacılık, 1991.
- Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. çev. Turgut Kalpsüz. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964.
- Gümrükçüoğlu, Süleyman. “Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü”. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2017), 39-60. <https://doi.org/10.21798/kadem.2017130141>
- Hizmetli, Sabri. “İtikâdî İslam Mezheplerinin Doğuşuna İctimâî Hadiselerin Tesirleri Üzerine Bir Deneme”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1-4 (1983), 653-680. <https://doi.org/10.1501/llhfak.0000000244>
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Günümüzde İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınları, 2010.
- Kılıç, Ayten Kaya – Uğur, Sinem Burcu. “Kurum Bakımında Yetişmiş Kişilerde Damgalanma”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2022), 221-242. <https://doi.org/10.21497/sefad.1218447>
- Köse, Ali. “XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (2015), 5-27. <https://doi.org/10.15370/muifd.28848>
- Köse, Saffet. “Mezhep Görüşleriyle İlgili Farklı Nakiller”. *İslami Sosyal Bilimler Dergisi* 3/1 (1995), 101-128.
- Köylü, Mustafa. “Ailede Din Eğitimi”. *Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü – Nurullah Altaş. 309-348. İstanbul: Ensar Yayınları, 3. Baskı, 2014.

- Kubat, Mehmet. "İslâm Mezhepleri Tarihi Öğretimi Açısından İmam-Hatip Lisesi Müfredatının Değerlendirilmesi". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2019), 212-255. <https://doi.org/10.18403/emakalat.580402>
- Kurt, Abdurrahman. "Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/ 2 (2008), 73-93.
- Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2008.
- Kutlu, Sönmez. "Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyumu". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 43/1 (2002), 301-322. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000077
- Merriam, Sharan B. *Nitel Araştırma*. çev. Selahattin Turan vd. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.
- MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı". Erişim 10 Mayıs 2024. https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_02/25182918_DKAB_4-8_9-12_Ogretim_Programi_Turkce.pdf
- MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı". Erişim 10 Mayıs 2024. https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_02/25182918_DKAB_4-8_9-12_Ogretim_Programi_Turkce.pdf
- MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu". Erişim 10 Mayıs 2024. https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_08/17174424_DinKulturu_4-8.siniflar_2010.pdf
- METK, Milli Eğitim Temel Kanunu, Türkiye: Milli Eğitim Bakanlığı, 1973. Erişim 28 Mart 2014. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1739&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî. *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki. 5 Cilt. , Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ty.
- Onat, Hasan. "Din Anlayışımızın Kaynakları Üzerine Bazı Düşünceler". *Türk Yurdu* 13 (1993), 45-49.
- Onat, Hasan. "Din Alanında Yeniden Yapılanma Üzerine". *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*. ed. H. Hüseyin Dilaver vd. 97-107. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Onat, Hasan. "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği". *İlahiyat Akademi Dergisi* 5 (2017), 11-36.
- Onat, Hasan. "Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler". *İslami Araştırmalar Dergisi* 29/2 (2018), 169-192.
- Özaydın, Abdülkerim. "Asr-ı Saâdet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/ 501. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Özdemir, Ömer. "Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 313-344.
- Özdemir, Ömer. *Ailenin, Çocuklarının Din Eğitimine Katkısı (İstanbul örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 5. Baskı, 2015.
- Selçuk, Mualla. "Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri". *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, ed. H. Hüseyin Dilaver vd. 11-20. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Tebliğler Dergisi, "S. 2219. C. 49. 20.10.1986". Erişim 28 Mart 2014. <https://dhgm.meb.gov.tr/tebligler-dergisi/1986/2219-Ekim-1986.pdf>
- Tekin, Mustafa. "Dini Düşünce Çeşitliliğinin Dini-Toplumsal Tezahürleri Olarak Mezhepler". *İslami Araştırmalar Dergisi* 29/2 (2018), 231-240.

- Tekindal Melike – Arsu, Şerife Uğuz. “Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme”. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20/1 (2020), 153- 182.
- Teymur, Sümeýra. *Lise Öğrencilerinin Mezhep Algısının Din Anlayışında Değişim Sürecine Etkisi (İstanbul Anadolu Yakası Örneği)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Tosun, Cemal. “Din Eğitimi-Öğretimi ve Mezhep”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 29/2 (2018), 257-267.
- Türk Dil Kurumu (TDK), *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 25 Aralık 2023. <https://sozluk.gov.tr/>
- Vural, Mehmet. “Bilgi”. *İslam Felsefesi Sözlüğü*. Ankara: Elis Yayınları, 2020.
- Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.
- Yemenici, Ahmet. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Diğer Dinlere Ve Din Mensuplarına İlişkin Yaklaşımları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Yıldırım Ali – Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, 2021.
- Yıldız, Ömer. *Günümüzde Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitaplarında Müslüman Mezheplerinin Ele Alınması Üzerine Bir İnceleme*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Zengin, Mahmut – Altuntaş, Yeliz. “Lise Öğrencilerinin İslam Düşüncesindeki Yorum Farklılıklarına İlişkin Kavramlara Bakışları” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/38 (2019), 223-252. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.414368>